

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MÜSENNÂ B. HÂRİSE’NİN HAYATI
VE İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE KARMAN

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR**

KONYA- 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜMEYYE KARMAN
	Numarası	128110021008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI/ İSLÂM TARİHİ
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR
	Tezin Adı	MÜSENNÂ B. HÂRİSE'NİN HAYATI VE İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Müsennâ b. Hârîse'nin Hayatı ve İslâm Tarihindeki Yeri başlıklı bu çalışma 03/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	PROF. DR.	MEHMET ALİ KAPAR	
2	DR. ÖĞ. ÜY.	ALİ DADAN	
3	DR. ÖĞ. ÜY.	MURAT GÖK	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜMEYYE KARMAN		
	Numarası	128110021008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI/ İSLÂM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	MÜSENNÂ B. HÂRİSE'NİN HAYATI VE İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
SÜMEYYE KARMAN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜMEYYE KARMAN		
	Numarası	128110021008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI/ İSLÂM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR		
Tezin Adı	MÜSENNÂ B. HÂRİSE'NİN HAYATI VE İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ			

Hız. Peygamber döneminde Müslüman olan, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinde İran'ın fethi ile ismi özdeşleşen Müsennâ b. Hârise; Hulefâ-i Râşidîn döneminin önemli kumandanlarındanır. Bekr b. Vâil kabilesinin Şeybânoğulları kolundan olan Müsennâ b. Hârise, İran fatihleri arasında önemli bir yer teşkil eder.

Özellikle Köprü Savaşı'ndaki başarısı ve Kâdisiye Savaşı öncesi Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yapmış olduğu tavsiyeler bu savaşın kazanılmasını sağlamıştır. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra vefâtına kadar kendisine verilen her kademedeki görevi asker ve komutan olarak yerine getirmiş ve bu görevlerinde de en üstün başarıyı göstermiştir.

Asker olarak komutanlarıyla, komutan olarak da askerleriyle iyi bir diyalog halinde olan Müsennâ b. Hârise kendisinden sonraki asker ve komutanlara da güzel bir örnek olmuştur. Kendisine verilen diğeri bütün görevleri küçümsemeden ve aksatmadan yerine getirmiş; İslam Tarihinde Müsennâ b. Hârise ismi bir alem olmuştur.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Müsennâ b. Hârise'nin İslâm öncesi hayatı, doğumu, nesebi, kabilesi, İslâmı kabul etmeden önceki faaliyetleri, Müslüman olması ve Hız. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki yeri incelenmiştir. İkinci bölümde Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki faaliyetleri, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer döneminde katılmış olduğu savaşlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise şahsiyeti ve vefâtı ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Müsennâ b. Hârise, İslâm Tarihi, Şeybânoğulları, Köprü Savaşı, İran...

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SÜMEYYE KARMAN		
	Student Number	128110021008		
	Department	ISLAMIC HISTORY AND ARTS/ISLAMIC HISTORY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR		
Title of the Thesis/Dissertation	THE LIFE OF MUSENNA B. HARİSE AND HIS PLACE IN ISLAM HISTORY			

Musenna b. Harise, who became Muslim in the period of Hz. Mohammad and also was identified with conquest of Iran in the period of Hz. Ebu Bekr and Omar, is one of the most important commanders of Hulefai Rasidin Period. He is from the branch of Seybanogulları of Bekr b. Vail tribe. Musenna b. Harise constitutes an essential place among the conquerors of Iran.

Especially his victory in Bridge War and his advices to Sa'd b. Ebi Vakkas before Kadisiye War ensured the victory in this war. After he embraced Islam and until his death, he performed each duty which was given to him as a commander and soldier and he became very successful in these tasks.

Musenna b. Harise, who had a good relationship with his commanders when he was soldier and as the same with his soldiers when he was commander, served a nice model to following soldiers and commanders. By performing each task without throwing back and underestimating, he took a vital part in History of Islam.

Our study consists of three parts. In the first part, the life of Musenna b. Harise before Islam, his birth, ancestor, tribe, his activities before embracing Islam, his entrance to Islam and his place in the period of Hz. Mohammad have been analyzed. In the second part, his activities in Hulefai Rasidin Period and the wars he had joined in the period of Hz. Ebu Bekr and Omar were handled. In the third part, his personality and death were given place.

Keywords: Musenna b. Harise, History of Islam, Seybanogulları, Bridge War, Iran..

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ii
ÖNSÖZ.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Önemi.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları	2

I. BÖLÜM

MÜSENNÂ B. HÂRİSE’NİN İSLÂM ÖNCESİ HAYATI VE HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

1.1. Doğumu, Nesebi, Ailesi ve Kabilesi.....	4
1.2. İslâmiyet’i Kabulüne Kadar Müsennâ b. Hârise.....	7
1.3. İslâmiyet’i Kabulü ve Hz. Peygamber Dönemindeki Faaliyetleri.....	9

II. BÖLÜM

HULEFÂ- İ RÂŞİDİN DÖNEMİ

2.1. Hz. Ebû Bekir Dönemi	15
2.1.1. Müsennâ b. Hârise’nin, Hz. Ebû Bekir ile Görüşmesi	15
2.1.2. Mürtedlere Karşı Mücadelesi	18
2.1.3. Müsennâ b. Hârise’nin, Sâsânîler’e Karşı Hâlid b. Velîd ile Mücadelesi	20
2.2. Hz. Ömer Dönemi	28
2.2.1. Köprü savaşında Müsennâ b. Hârise	34
2.2.2. Büveyb Savaşında Müsennâ b. Hârise	39
2.2.3. Kâdisiye Savaşında Müsennâ b. Hârise	45

III. BÖLÜM

VEFÂTI VE ŞAHSİYETİ

3.1. Vefâtı.....	56
3.2. Şahsiyeti	56
3.2.1. Askerî Özellikleri.....	56
3.2.2. Ahlâkî Özellikleri.....	57
SONUÇ.....	59
BİBLİYOGRAFYA	61

KISALTMALAR

Ans. Ansiklopedi

b. İbn, bin/ ođul

bsk. Baskı

bint. Bintü/ kız

c. Cilt

c.c. Celle celâlüh

çev. Çeviren

DİA Diyanet İslâm Ansiklopedisi

Hz. Hazreti

İ.A. İslâm Ansiklopedisi

r.a.Radıyallahu anh

s. Sayfa

s.a.s. Sallallahu Aleyhi ve Sellem

Sad. Sadeleştiren

Trc. Tercüme eden

v.d. ve diğerleri

Yay. Yayınevi

y.t.y. Yayın Tarihi Yok

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.), salât ve selam Rasûlullah Muhammed Mustafa'ya, O'nun ailesine, ashabına olsun.

Müslüman olmadan önce İranlılarla olan mücadelede büyük başarılar gösteren Müsennâ b. Hârise (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde İslâmiyeti kabul etmiş bilhassa Hulefâ-i Râşidîn döneminde İran fetihleri esnasında aynı şekilde Sâsânîlerle mücadelesine devam etmiştir.

Müsennâ b. Hârise gerek Hz. Ebû Bekir gerekse Hz. Ömer dönemlerinde Müslümanların fetih sebebi ile İran'a açılması üzerine önce Hz. Ebû Bekir döneminde Hâlid b. Velîd'in komutası altında görev yapmaktan kaçınmamış, verilen bütün görevleri harfiyen yerine getirmiştir. Hz. Ömer döneminde ise Hâlid b. Velîd'in Suriye'ye gönderilmesi üzerine yine yerine atanan komutanlarla birlikte görev yapmaya devam etmiştir.

Haddi zatında başkomutan olmaya lâayık birisi iken belki de Kureys'ten olmadığı için komutan yardımcılığı görevi verilen Müsennâ b. Hârise bu görevlendirmeyi problem etmemiş canla başla uhdesine tevdi edilen görevleri yine aynı şekilde yerine getirmiştir. Gerçekten komutanlığı boyunca hiçbir fedâkarlıktan kaçınmayan Müsennâ b. Hârise özellikle askerî alanda görev yapan ve yapacak olan bütün kişilere örnek olmuştur.

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Müsennâ b. Hârise'nin İslâm öncesi hayatı ve Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki yeri, ikinci bölümde Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki yeri, üçüncü bölümde ise şahsiyeti ve vefâtı ele alınmıştır.

Bu çalışmamda, gerek konu seçimimde gerek yazım aşamamda, engin bilgi ve tecrübeleriyle, benden büyük destek ve yardımını esirgemeyen, çalışmalarımı titizlikle takip eden kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR Bey'e, bana maddi manevi her türlü desteği sağlayan, anlayışlarını eksik etmeyen

aileme ve çalışmalarına refakat eden oğluma iten Őukranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Gayret bizden, tevfik ve inayet ancak Allah'tandır.

Sümeyye KARMAN

Konya 2019

GİRİŞ

Milâdi 636 yılında vefat eden ve Sâsânîler'e karşı mücadelesi ile tanınan sahâbî Müsennâ b. Hârise'nin Müslüman olmadan önceki hayatı ve İslâmiyet'i kabulünden sonra İslâmiyet'e yaptığı hizmetler çok büyüktür.

Müsennâ b. Hârise, İran'la yapmış olduğu mücadelelerle Müslümanlar adına birçok yararlılıklar göstermiş ve önemli başarılar elde etmiştir. İslâm devleti adına gösterdiği çabalarla en parlak ve güvenilir komutanlardan biri haline gelmiştir.

Müsennâ b. Hârise'nin samimiyeti, hoşgörüsü ve diğerkâmlığı örnek alınması gereken hasletlerinden bazılarıdır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki İran fütûhatı esnasındaki gayreti takdire şayandır ve bu hasletleri sırasıyla ele alınacaktır.

1. Araştırmanın Önemi

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Müslüman olan, Hz. Ebû Bekir döneminde İran fetihlerine katılan ve Hz. Ömer zamanında 15/636 yılında vefât eden Müsennâ b. Hârise'nin incelediğimiz yaklaşık on yıllık hayatı İslâm tarihi açısından pek çok başarıların elde edildiği önemli bir dönemdir.

İran fetihlerinin başından itibaren görev alan ve vefâtına kadar da bu mücadeleye devam eden Müsennâ b. Hârise'nin komutanlıktaki başarısı, ağırbaşlılığı, feragat ve fedakârlığı bilhassa dönemin komutanları için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mücadelesinde başarılı olmaktan başka bir şeyi önemsemeyen Müsennâ b. Hârise, verilen görevleri yerine getirirken hem diğer komutanlarla hem de askerleriyle iyi bir iletişim kurmuştur. Bu özelliklere sahip olan ve İran topraklarını ilk fetheden komutan olan Müsennâ b. Hârise'nin hayatı ve başarıları tezimizin konusu ile önemini oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Kaynakları

Müsennâ b. Hârise, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Râşid Halifeler döneminde yaşayan ve bilhassa askerî yönü olan bir sahabidir. Dolayısıyla araştırmamız biyografik bir çalışma olacağından ve konumuzun da “Müsennâ b. Hârise’nin Hayatı ve İslâm Tarihindeki Yeri” olması münasebetiyle araştırmamızın kaynaklarını İslâm tarihi temel kaynaklarıyla birlikte biyografik eserler oluşturacaktır.

Müsennâ b. Hârise’nin aynı zamanda bir sahâbî olması itibariyle doğumundan vefâtına kadar geçen hayatını ele alan İbn Sa’d’ın *et-Tabâkatü’l-Kübrâ*’sı, İbn Abdülberr’in *el-İstiâb fî Mârifeti’l-Ashâb*’ı, İbnü’l-Esîr’in *Üsdü’l-Ğâbe fî Mârifeti’s-Sahâbe*’si, İbn Hacer el-Askalânî’nin *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahabe*’si, Kândehevî’nin *Hayâtü’s-Sahâbe* isimli eserleri daha çok yararlandığımız kaynaklar olmuştur. Bu kaynaklardan Müsennâ b. Hârise’nin kabilesi hakkında ve Müslüman oluşuyla ilgili bilgiler elde etme imkânı bulduk.

Ayrıca gerek Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi gerekse Râşid Halifeler döneminde özellikle fetih faaliyetlerini içine alan diğer İslâm tarihi kaynaklarından da yararlanılmıştır. Bunlar içerisinde, Halîfe b. Hayyât’ın *Târihu Halife b. Hayyât*’ı, İbn Kuteybe’nin *el-Maârif*’i ile kendisine nispet edilen *el-İmâme ve’s-Siyâse*’si, Belâzürî’nin *Fütûhu’l-Buldân*’ı, Taberî’nin *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*’u, Mes’ûdî’nin *Murûcu’z-Zeheb*’i, İbn A’sem’in *Kitâbu’l-Fütûh*’u, İbnü’l-Cevzî’nin *el-Muntazam*’ı, Yâkût el-Hamevî’nin *Mücemü’l-Büldân*’ı, İbnü’l-Esîr’in *el-Kâmil fî’t-Tarih* isimli eseri ve Muhammed Hamîdullah’ın *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*’si, yine yararlandığımız kaynaklar arasında yer almıştır. Bu eserler Müsennâ b. Hârise’nin İran’a yapılacak olan mücadeleler için Halife Hz. Ebû Bekir ile görüşmesi, Hâlid b. Velîd ile katılmış olduğu savaşlar, Hz. Ömer’in halifeliği döneminde gerçekleştirilen fetihler hakkında bilgi edinmek için faydalandığımız kaynaklar olmuştur.

Ayrıca Müsennâ b. Hârise hakkında genel olarak bilgi veren Mustafa Fayda’nın *Hulefâ-i Râşidîn Devri*, Adnan Demircan’ın *Râşid Halifeler* isimli eseri, Âdem Apak’ın *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2* isimli eserinin yanı sıra, İsrâfil Balcı’nın “İran Sömürgesine Karşı Arap Aşiretleri Direnişinin Önderi Müsennâ b. Hârise ve

Siyasi Faaliyetleri” isimli *EKEV Akademi Dergisi*’nde yer alan makalesi, *İSTEM Dergisi* Hulefâ-i Râşidîn sayısında yer alan makâleler ile Müsennâ b. Hârise ve faaliyetlerini konu alan *DİA* maddeleri başvurduğumuz kaynaklar ve çalışmalar arasında yer almıştır.

I. BÖLÜM

MÜSENNÂ B. HÂRİSE’NİN İSLÂM ÖNCESİ HAYATI VE

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

1.1. Doğumu, Nesebi, Ailesi ve Kabilesi

Müsennâ b. Hârise’nin doğumu ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Nesebi; Müsennâ b. Hârise b. Seleme b. Damdam b. Sa’d b. Mürre b. Zühl Şeybân er-Rab’î eş-Şeybânîdir.¹ Karısı Selmâ bint Hafsa, Müsennâ b. Hârise vefât ettikten sonra Sa’d b. Ebî Vakkâs ile evlenmiş, erkek kardeşlerinden Muannâ b. Hârise, Müsennâ b. Hârise ile bütün savaflara katılmış, diğerkardeşi Mes’ûd b. Hârise ise Köprü Savaşı’ndan sonra meydana gelen Büveyb Savaşı’nda şehit olmuştur.²

Müsennâ b. Hârise, Bekr b. Vâil kabilesinin önemli kollarından biri olan Şeybânoğulları koluna mensuptur. Şeybânoğulları’nın soyu, Zühl Oğulları ve Sâlebe Oğulları ile devam etmiştir. İslâm’ın yayılması için yapılan cihadlarda ve doğubölgesinde İslâm’ın doğmasında önemli katkıları olmuştur. Kabile cahiliye dönemindeki reisi Mürre b. Zühl b. Şeybân’ın on çocuğundan çeşitli kollara ayrılmıştır. Meşhur kolları arasında Hemmâm ve Cessâs zikredilebilir.³

İran ve Bizans imparatorluklarının denetimi altında bulunan kuzeydeki sınır bölgesinde Güney Arabistan’daki birçok Arap kabileleri yer almaktaydı. Arabistan’ın kuzeyine göç ederek oraya yerleşen Şeybân Oğulları, Bekr b. Vâil Oğulları, Rebîa Oğulları, Tağlib Oğulları, Lahmîler, Temîm Oğulları, Nemr Oğulları, Abdulkayslar gibi kabileler İran hâkimiyeti altında bulunan Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bölgelere yerleşmişlerdir. İranlı idareciler, önceleri bu aşiretlerin, kendi devletlerinin sınır bölgelerine yerleşmelerine ses çıkarmamıştır. Hatta bu aşiretlerin İrân’ın sınır bölgelerini korumaları için reislerine lütûfkar davranmışlardır. Fakat daha sonra

¹ İbn Hacer, el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Sahâbe-i Kiram*, İz yay., trc. Nâim Erdoğan, İstanbul, 2010, IV/ 258.

² İbnü’l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Ebî’l Keram, *Üsdü’l-Ğabe fî Mârifeti’s-Sahâbe*, y.y., 1970, V/59; Balcı İsrâfil, “Müsennâ b. Hârise”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/90.

³ el-Kalkaşendî, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ali (821-1428), *Nihâyetü’l –Ereb fî Ma’rifeti Ensâbi’l-Arab*, Beyrût, 1984, s.283.

İranlı idareciler, Arap aşiretlerini kontrol altına alarak sömürgeleştirmişlerdir. Böylece onların ekonomik ve insan gücünden yararlanmışlardır.⁴ Sınır bölgelerinde yaşayan bu Arap kabilelerinin üzerindeki otoritelerini son derece artırmış ve onlara ağır vergiler yüklemişler ve bu uygulamalarının şiddetini de giderek artırmışlardır.⁵

Sâsânî ile Bizans imparatorluğu, süregelen mücadeleleri sırasında Arap aşiretlerini kendi ülkelerinin çıkarları için mücadele etmeye zorlamışlardır.⁶ Özellikle Sâsânîler, hükmü altına aldıkları diğer aşiretleri köleleştirdikleri gibi Arapları da ağır vergiler yüklemek suretiyle kendilerine köle yapmak istemektedirler.⁷

Arap aşiretleri bu zamana kadar İran imparatorluğunun çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Fakat İran'ın iç karışıklıklar yaşaması, iktisadi anlamda zayıflamaya başlaması, İranlı idarecilerin sorumsuz ve keyfi uygulamaları ve Araplara yüklenen ağır vergiler sebebiyle ilişkileri Arap aşiretleriyle olumsuz bir sürece girmiştir.⁸ İranlı idareciler Arap aşiretlerini denetim altında tutmakta zorlanmaya başlayınca onlara karşı baskılarını daha da artırdılar. Bu durum onların isyan edip direnişe geçmelerine sebep oldu. Aşiret reisleri İran'ın içinde bulunduğu siyasal karışıklıkları fırsat kollamak amacıyla yakından takip ettiler. Zor durumda olan İran'a karşı akınlar düzenleyip onları sarsmayı amaçladılar. Arapların İran'a karşı baş kaldırıp direniş başlatmasına öncülük eden kişi Şeybân Oğullarının reisi Müsennâ b. Hârisedir. İnsanları bu ülkeye karşı mücadele için örgütlemiştir.⁹

Araplar ile İran arasındaki ilişkiler İran sınırına yakın bölgelere yerleşen aşiretlerle sınırlı kalmıştır ve İslâm'dan çok öncelere kadar uzanmaktadır. Çok uzun süren bu ilişkiler Zû Kâr Savaşı'yla bozulmaya başlamıştır.¹⁰

⁴ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l- Ümem ve'l- Mülük*, Beyrût, t.y., II/ 27-29.

⁵ Shoufany, Elias, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", çev. A. Turan Yüksel, Murat Ak, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 288-289.

⁶ Leone Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid, İstanbul, 1926, X/ 223.

⁷ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed, İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, yay. Ahmed Emin, Ahmed ez-Zeyn, İbrahim el-Ebyârî, Kâhire, 1940-1942, II/10.

⁸ Esko Naskalı, "İran", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/ 395.

⁹ Balcı, "Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, 2004, sy.19, s.179.

¹⁰ ed-Dakûkî Hüseyin Ali, "Hîre", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII/122-124.

İran sınır bölgesinde yaşayıp uzun süre İran'a bağlı kalan Araplarla İran arasındaki ilişkiler Kisra II. Perviz zamanında bozulmaya başladı. İlişkilerin olumsuz sürece girmesi şu şekilde oldu: Kisra, Nu'mân b. Münzir'in kızını haremine cariye olarak istedi. Hîre kralı olan Nu'mân bu isteğe şiddetle karşı çıktı. Bu teklif Hîre krallığını ve bölgedeki Arap aşiretlerini ciddi şekilde rahatsız etti. Çünkü bu Arap örf ve adetlerine göre yakışsız aykırı bir teklifti. Nu'mân teklifi reddedikten sonra hazinesini ve şahsi mülkiyetini Bekr b. Vâil kabilesinin bir kolu olan Şeybânoğullarına emanet bırakarak Medâin'e gitti. Orada meseleyi görüşmek üzere Kisra'nın karşısına çıktı. Kisra teklifini reddeden Nu'mân b. Münzir'i önce zindana attırdı sonra öldürttü. Nu'mân öldükten sonra Kisra, Hîre Krallığının başına İyâs b. Kabîsa'yı idareci olarak geçirdi. İyâs göreve başlar başlamaz Nu'mân'ın Şeybânoğullarındaki mallarını istedi.¹¹ Şeybânoğullarının kabile reisi, İyâs'ın bu teklifini kabul etmedi. İyâs b. Kabîsa, reddedilmeyi gururuna yediremeyip Şeybânoğullarını cezalandırmak için İran ordusunun da desteğini sağlayarak saldırdı. Saldırdığı, Arap aşiretlerinin çoğunu Bekr b. Vâil Kabilesi oluşturuyordu. Bu kabilenin su kuyusu olan Zû Kâr mevkiinde İyâs b. Kabîsa önderliğini yaptığı askerlerle, çoğunluğunu Bekr b. Vâil kabilesinin oluşturduğu Arap aşiretleri, savaşa başladı.¹² İran kuvvetleri ilk kez Arap aşiretleri ile karşı karşıya geliyordu böyle güçlü bir direnişi tahmin etmemişlerdi. Savaş sonucunda İran kuvvetleri ciddi şekilde mağlup oldular.¹³

Yapılan bu şiddetli savaştan sonra Sâsânîler ağır hezimete uğradılar ve çokça kayıp verdiler. Geri çekilmek zorunda kaldılar. Araplar bu savaşın sonucuna ziyadesiyle sevindiler. Büyük bir sevinçle Zû Kâr savaşı için şiirler söylediler.¹⁴

Hiz. Peygamber bu savaşın sonucunu öğrenince sevindi ve işte bu Arapların İrânlılardan intikam aldıkları ve zafere ulaştıkları ilk gündür, buyurdu.¹⁵

¹¹ Taberî, *Târih*, IV/ 3; İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdâdî, *Kitâb-ı Muhabber*, Beyrût, t.y., s.360.

¹² Muhammed Ahmed ,Câdü'l -Mevlâ v.d., *Eyyâmü'l-Arab fi'l-Cahiliyye*, Beyrût, 1961, s. 22-23; Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, İstanbul, 2018, s.158.

¹³ Taberî, *Târih*, IV/ 3; İbn Habîb , *Kitâb-ı Muhabber*, s.360.

¹⁴ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.158.

¹⁵ el-Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin, *Murûcu'z-Zeheb ve Medâinü'l-Cevher*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2014, s. 252.

Zû Kâr Savaşı'nın hangi tarihte meydana geldiği net olmamakla birlikte Bedir Savaşı'yla (624) aynı tarihte olduğuna dair rivayetler vardır. Fakat milâdi 611 yılından sonra vuku bulduğu kesindir.¹⁶ Bazı tarihçilerimize göre ise Peygamber Efendimiz'in doğumundan tam kırk yıl sonra Mekke'de bulunduğu sırada gerçekleşmiştir.¹⁷

Zû Kâr Savaşı ile elde edilen bu başarı sayesinde Irak'ın kapıları Araplara açılmış oldu. Şeybân Oğulları kabilesinin reisi Müsennâ b. Hârise başta olmak üzere Bekr b. Vâil kabilesinin bazı aşiretleri Hîre ile Übülle arasındaki topraklarda İran'a karşı mücadeleyi sürdürdüler. Bekrîler savaşçı yönleriyle tanınmaktaydı. İran sınır bölgesini yurt edinen Arap aşiretlerinden Temîm ve Abdulkayslar ile beraber İran'a karşı akınlar şeklinde seferler düzenlemekteydiler. Hz. Ebû Bekir halife oluncaya kadar bu direniş devam etti. Kabileler bu akınları özellikle Hîre üzerinde yoğunlaştırdılar. Çünkü Hîre bölgede, merkezi konumda idi. Dönemin İran Hükümdarı Kubâd, Bekr b. Vâil oğulları ile ittifak yapmış olan Kinde kabilesinin reisi el-Hâris ile görüşme yapmış, vergi ödememeleri karşılığında Bekr b. Vâil kabilesinin oluşturduğu Arap kabileleri birliğinin direnişini durdurmasını istemiştir.¹⁸

1.2. İslâmiyet'i Kabulüne Kadar Müsennâ b. Hârise

Müsennâ b. Hârise, İrandaki iç karışıklıklar, taht kavgaları ve kendi içlerinde yaşadıkları huzursuzluklardan istifade ederek tam zamanında bu ülkeye karşı bir mücadele başlatmıştır. Cesur ve atılgan kişiliği ile Arapların yıllardır çekindiği İran ordusuna karşı ilk ve önemli bir zafer kazanmasında katkı sağlamıştır. Hatta bu zaferin kazanılmasında en büyük pay kendisindedir.¹⁹

İran sınırında yaşayan Arapların kazanmış olduğu zafer ve başlatmış olduğu bu direniş Mekke ve Hicâz bölgesindeki Arapların pek fazla dikkatini çekmemiştir. Bunun sebebi kendilerine uzak bir bölge olması olabilir. Ya da tarafsız kalmaları gerektiği için ilgilenmemiş olabilirler. Çünkü bu ülke ile ciddi ticari münasebetleri

¹⁶ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.158-159.

¹⁷ Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zehab*, s. 252.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, y.y., 1970, V/59.

¹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, y.y., 1970, V/59.

bulunmaktadır. Eskiden beri var olan Bizans-İran savaşlarında da tarafsız davranmışlardır.²⁰

Daha sonraları İran'a karşı başlatılan bu direnişle Mekkeli ve Hicâzlı Araplar, bölge ile yavaş yavaş ilgilenmeye başlamışlardır. İran'a karşı başarı kazanılmasında önderlik yapan Müsennâ b. Hârise'nin haberleri Mekke'ye ulaşmış, orada coşku ve sevinçle karşılanmıştır.²¹

Zû Kâr Savaşı'nda, putperest Araplar ve Hıristiyan Araplar İran'a karşı birleşerek ortak hareket etmişlerdir. Bölgeye çok uzakta bulunan Arap kabileleri ise onları desteklemiştir. İran'a karşı birlikte savaşmaları onlarda Araplar arasında düşmana karşı ortak tavır alma duygusunu uyandırmıştır. İran'a karşı kazanılan bu zaferin en önemli ve dikkat çeken yönü ise bu zamana kadar çok güçlü ve yenilmez olarak algılanan İran ordusunun da yenilebileceği kanaatinin hâsıl olmasıdır. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hz. Ömer tarafından İran'a karşı gönderilecek Müslüman ordusunun çekingenliği üzerine Müsennâ b. Hârise bu ülkenin yenilmez olmadığından, kendilerinin sınırdaki Arap aşiretleri olarak İranlıları mağlup ettiklerinden²² ve Zû Kâr Savaşı ile onları ağır bir şekilde hezimetle uğrattıklarından söz etmiştir.²³

Arapların kendilerine karşı zafer kazanmasını gururlarına yediremeyen İranlı idareciler Bekr b. Vâil kabilesini yurt edindikleri bölgeden sürmek için sürekli taciz etmeye başladılar. Zû Kâr Savaşı'ndan sonra Hz. Ebû Bekir dönemine kadar İranlılar ile Araplar arasında mücadeleler sınır çatışmaları şeklinde devam etmiştir. Bu çatışmaların yoğunluk kazanması ve İranlı askerlerin baskısından kurtulmak istenmesi Müsennâ b. Hârise'yi bir arayış içerisine sokmuştur. İranlı idarecilerin bu kabileye olan tavrı Müsennâ b. Hârise'yi destek bulmak için yola çıkarmıştır.²⁴

²⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İstanbul, 1995, I/14.

²¹ el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'r- Ridde*, Beyrût, 1990, s.127.

²² Balcı, "Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri", s.181-182.

²³ Shoufany, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", s.289.

²⁴ İmâdüddin Halîl, et-Tâlib, "İrak", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX/ 87.

İranlılara karşı Müsennâ b. Hârise'nin işini kolaylaştıran sebeplerin başında İran'daki siyasi karışıklıklar ve mezhep ayrılıkları gelmektedir. İran'ın bu durumu Müsennâ b. Hârise'nin büyük başarılar kazanmasına sebep olmuştur.²⁵

Müsennâ b. Hârise ve kabilesi Şeybânoğulları ile alakalı kaynaklarımızda iki olaydan söz edilmektedir. Bunlardan birincisi Fırat olayıdır. İslâm'ın doğuşundan kısa bir süre önce Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî, Fırat Nehri civarında bulunan Tağliboğulları üzerine bir baskın düzenledi. Bu baskının sonucunda Müsennâ b. Hârise, Tağliboğulları'nı mağlup edip zafer kazandı ve Tağliboğulları'nın savaşçılarından yakaladıklarını öldürdü. Ayrıca pek çok kişi de Fırat Nehri'nde boğularak öldü. Sonra Müsennâ b. Hârise, onların mallarını aldı ve adamları arasında bu malları paylaştırdı. Tağliboğullarının bu olayda Müsennâ'nın cesaret ve kahramanlığı ile ilgili şiirleri kaynaklarda yer almaktadır.²⁶

Diğer bir hadise ise Bârik olayıdır. Tağlib ve Nemir b. Kâsıtoğulları ile Temîm Kabilesinden bir grup kendi aralarında savaşa tutuştular. Bârik'a kadar geldiler. Bu bölge Kûfe-Basra arasındaki Sevâd topraklarında bulunuyordu. Kendi içlerinde seçtikleri bir elçiler heyetini barış için Bekr b. Vâiloğulları'na gönderdiler. Bunun üzerine Bekr b. Vâiloğullarından olan Şeybânoğulları ve onlarla birlikte bulunanlar bir araya toplanıp Tağliboğulları ile Temîm Kabilesi'nin üzerine yürüdüler ve Tağliboğulları'ndan pek çok kişiyi öldürdüler. Tağliboğulları tarih boyunca böyle bir hezimetle hiç uğramamıştı. Daha sonra Tağliboğulları'nın malları yağmalandı, adamları öldürüldü, kadın ve çocukları esir edildi; onlar için çok felaketli bir gün oldu.²⁷ Zikredilen bu iki olay tek bir olay gibi görünse de kaynaklarda yer alan bilgilerden ayrı ayrı olaylar olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. İslâmiyet'i Kabulü ve Hz. Peygamber Dönemindeki Faaliyetleri

Allah (c.c.), Peygamberimize Arap kabilelerine tebliğe başlamasını emrettiği zaman Hz. Peygamber (s.a.s.) beraberinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ile Mina'ya

²⁵ Taberî, *Târih*, IV/ 62.

²⁶ İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Ebi'l- Keram, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev.Ahmet Ağırakça v.d., İstanbul, 2008, I/ 589-590.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I/ 589-590.

gitti. Burada ağırbaşlı ve sakin bir grupta karşılaştılar.²⁸ Hz. Ebû Bekir öne çıkarak selam verdi ve bu grubun Şeybân b. Sa'lebe kavminden olduğunu öğrendiler.²⁹

Daha sonra gelen heyeti önceden tanıyan Hz. Ebû Bekir Peygamber Efendimiz'e dönerek Mefruk b. Amr, Hâni b. Kabîsa, Müsennâ b. Hârise ve Nu'mân b. Şerîk'in kabilenin öncü ve karar verici kişileri olduklarını söyledi ve onlarla konuşmaya başladı. Mefruk'a kaç adamları olduğunu ve kendilerine sığınan kişileri ne şekilde himaye ettiklerini sordu. Mefruk bin adamları olduğunu, kendilerine sığınanları güçlerinin yettiğince koruyacakları cevabını verdi.³⁰

Hz. Ebû Bekir düşmanları ile nasıl savaştıklarını sorunca Mefruk, biz düşmanlarımızla karşılaştığımızda çok çetin savaşırız. Biz öyle kimseleriz ki iyi atları evlattan daha çok severiz. Çok kıymetli develerden daha çok silaha önem veririz. Bununla beraber yardım Allah'tandır. Bazen düşmanlarımıza karşı bizi, bazen de bize karşı düşmanlarımızı üstün kılar, dedi.³¹

Hz. Ebû Bekir, kendisinin Kureyşli olduğunu söyledikten sonra Kureyş'ten bir peygamber duymuşlarsa onun, Peygamber Efendimiz olduğunu işaret etti. Mefruk haberdar olduklarını söyleyerek neye davet edildiklerini sordu. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hz. Ebû Bekir'in yapmış olduğu gölgelikte onlara tebliğde bulundu.³²

Hz. Peygamber, Allah'ın bir olduğunu kendisinin de onun kulu ve elçisi olduğunu bildirdi.³³ "Sizi Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Allah'ın birliğine ve O'nun hiçbir ortağı olmadığına, benim de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuma inanmaya, beni tasdik etmeye ve beni koruyup kollayıp bana yardım etmenize davet ediyorum. Kureyş halkı Allah'ın emrine karşı çıktı, beni yalanladı ve bâtılı hakka tercih etti. Şüphesiz Allah her şeyden müstağnidir ve bütün övgüler O'nadır." dedi.³⁴

²⁸ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/106.

²⁹ Gadbân, Münir Muhammed, *Nebevî Hareket Metodu*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul, 2016, s. 149-150.

³⁰ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam*, I-VII, Beyrut, 1995, III/ 23.

³¹ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/107

³² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, III/23-24.

³³ Şiblî, Mevlânâ, *Sîretü'n- Nebî*, Çev. Yûsûf Karaca, İstanbul, 2008, s. 174.

³⁴ Gadbân, *Nebevî Hareket Metodu*, s.150.

Daha sonra Peygamber Efendimiz (s.a.s.): “De ki! Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri okuyayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, sizin de onların da rızıklarını biz veriyoruz. (Zina ve benzeri) çirkinliklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak olmadıkça Allah’ın haram kıldığı canı öldürmeyin. İşte Allah size bunu emretti ki aklınızı kullanasınız. Rüştüne erinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam tutun. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. Birisi hakkında konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun. Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin. Bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti. İşte bu benim dosdoğru yolumdur. Artık ona uyun başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O’nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti.” mealindeki, En’âm suresinin 151. 152. ve 153. ayetlerini okudu.³⁵

Mefruk, Peygamber Efendimiz’i dinlemeye devam etmek isteyince Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.): “Şüphesiz ki Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.” (Nahl 90) mealindeki ayeti okuyunca Mefruk: “Ey Kureyşlilerin kardeşi Muhammed! Allah’a yemin ederim ki iyi ahlâka ve güzel işlere davet ediyorsun. Seni yalanlayan ve sana karşı olan bu millet sana iftira etmiştir.” dedi.³⁶ Kabilelerinin büyüğü ve önderi olan Hâni b. Kabîsa’yı işaret etti.³⁷

Bunu üzerine Hâni b. Ebî Kabîsa: “Ey Kureyşli! Sözlerini işittim ve davanda haklı olduğuna inandım. Fakat şu var ki seninle ilk tanışmamız ve oturmamızla hemen dinimizi terk etmemiz ve senin dinine tabi olmamız olacak şey değildir, bu acelecilik olur.³⁸ Kabilemizde bizden başka önder olan adamlarımız da mevcuttur. Onlarla görüşmeden seninle herhangi bir biat gerçekleştiremeyiz. Şimdilik kabilemize dönelim ve düşünelim.” dedi.

³⁵ Ayetlerin mealleri, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2009’dan alınmıştır.

³⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, III/24.

³⁷ Gadbân, *Nebevî Hareket Metodu*, s.151.

³⁸ Kândehevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, I/108.

Hâni b. Kabîsa, Müsennâ b. Hârîse'yi işaret ederek savaş liderleri ve kabilelerinin önde gelenlerinden biri olduğunu söyledi. Hâni, Müsennâ'nın konuşmasını isteyince Müsennâ, söze başlayıp "Ey Kureyşli! Seni dinledim, sözünü güzel buldum ve hoşuma gitti. Benim de sana cevabım Hâni b. Ebî Kabîsa'nın cevabıdır. Biliyorsun ki biz iki büyük mekân arasında bulunuyoruz. Biri Yemâme diğeri Semâvedir" dedi. Peygamber Efendimiz, Yemâme ve Semâve nelerdir, diye sorunca Müsennâ: "Birisi yeryüzü ve Arap topraklarının en hayırlısı, diğeri ise İran ülkesi ve Kısra'nın topraklarıdır.³⁹ Kısra nehirlerinden olanların günahları affedilmez ve özürleri kabul edilmez, ama Arap sularından olanların günahları affolunur ve özürleri kabul olunur. Biz buraya Kısra ile anlaşma yaparak girdik.⁴⁰ Halbuki Kısra herhangi bir olay çıkarmamak ve hiçbir suçluya sığınma hakkı tanımamak üzere bizimle anlaşma yaptı. Senin bizi davet ettiğin şey belki hükümdarların hoşuna gitmeyen bir şeydir. Arap ülkesinde, çıkan olaylara sebebiyet verenlerin günahları affedildiği gibi mazeretleri de kabul edilir fakat İran topraklarında, çıkan olaylara sebebiyet verenlerin günahları affedilmez, mazeretleri de kabul edilmez. Sana yardım etmemizi istiyorsun ama bu bizim aleyhimize olur." dedi.⁴¹

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), onların mertçe konuşmalarını överek⁴², çok güzel cevap verdiniz ve doğru söylediniz. Zira her taraftan emin olmayan bir kimse Allah'ın dinini savunmaya kalkışamaz, Allah kendi dinine yardım edecektir diyerek Ebû Bekir'in elinden tutup kalktı. Daha sonra Peygamber Efendimiz: "Çok geçmeden bir de bakarsınız ki Cenâb-ı Allah size İranlıların arazi ve mallarını verir ve kızlarını size cariye kılar. O zaman Allah'ı tesbih ve takdis edecek misiniz?" diyerek, "Ey Peygamber! Şüphe yok ki biz seni şahit, müjdeleyici, uyarıcı, Allah'ın izni ile onun yoluna çağırıcı ve aydınlatıcı bir fener olarak göndermişizdir." mealindeki Ahzâp sûresinin 45 ve 46. ayetlerini okuduktan sonra ashâbına dönüp: "Arapların cahiliyeden kalma ne iyi ahlâkları vardır. Bu ahlâk sayesinde birbirlerini bu dünya hayatında kollayıp koruyorlar." dedi.⁴³

³⁹ Ülkü, Hayâti, *Ashâb-ı Kirâmın Meşhurları*, İstanbul, 1982, s.593.

⁴⁰ Gadbân, *Nebevî Hareket Metodu*, s.151.

⁴¹ Ülkü, *Ashâb-ı Kirâmın Meşhurları*, s.593.

⁴² Şiblî, *Sîretü'n-Nebî*, s. 174.

⁴³ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/109-110.

Belirli şartlar taşıyan, sınırlı himaye istenilen hedefi gerçekleştiremezdi. Kısra, Rasûlullah'ın yakalanıp teslim edilmesini istese veya Rasûlullah ile ona tabi olanlara saldırmak istese Şeybânoğulları Kısra'ya karşı bir savaşa girmeyeceklerdi. Neticede bir sonuca varılmadan görüşmeler bitmiş oldu. Rasûlullah, Şeybânoğulları'nın kalplerini kazanmak istemiş; iman ettikleri takdirde Allah'ın zafer vaat ettiğini, Allah'a ve onun Rasûlüne inanıp onu tenzih ettikleri takdirde Mecûsilerin ve müşriklerin yerine onların yeryüzüne hâkim olacaklarını söyledi. Peygamberimizin bu vaatleri, görüşmeler için açık bir kapı bırakmış oldu.⁴⁴

Başka bir rivayete göre Peygamber Efendimiz, bu davanın haklı ve doğru olduğuna dair tereddüdünüz olmadığı halde ne kötü ettiniz de reddettiniz. Şüphesiz Allah dinini içinde bulunduğu cemaat tarafından ayakta tutacaktır, dedi ve Hz. Ebû Bekir'in elinden tutarak oradan ayrılmak istedi. Peygamber Efendimiz'in bu hareketini gören Şeybânoğulları orada Rasûlullah'a biat ettiklerini bildirdiler. Peygamber Efendimiz ashâbının yanına gelerek, "Allah'a çok hamdedin. Bugün İranlılar'a karşı Şeybânoğullarını kazandım. İslâm'a girdikleri için ve benimle oldukları için muzaffer oldular." buyurdu.⁴⁵

Bir diğer rivayete göre ise Müsennâ b. Hârise, hicretin 9. senesinde kavmi ile beraber Peygamber Efendimizin (s.a.s.) yanına gelerek Müslüman olmuştur.⁴⁶ Bazı kaynaklarda Müsennâ b. Hârise'nin Müslüman oluşunun çok eskilere dayandığı bilgisi de yer almaktadır.⁴⁷ Bazı kaynaklarda, Müsennâ b. Hârise'nin 630 veya 631 yılında Medine'ye gelen ve Müslüman olan Şeybânoğulları heyetinin içinde yer aldığı belirtilirken⁴⁸ bazı kaynaklarda hicri 10. yılda Vedâ Haccı esnasında Mina'da iken Rasûlullah ile görüşerek Müslüman olduğu belirtilmiştir. Bu tarihlerde kaç yaşında olduğu kesin olarak bilinmemektedir.⁴⁹ Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Müsennâ hicri 9. veya 10. yılda Müslüman olmuştur.⁵⁰

⁴⁴ Gadbân, *Nebevî Hareket Metodu*, s.156.

⁴⁵ Ülkü, Hayâti, *Ashâb-ı Kirâmın Meşhurları*, İstanbul, 1982, s.594

⁴⁶ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b.Abdillah b. Muhammed, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Kâhire, s.1456.

⁴⁷ İbnü'l-Hacer, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

⁴⁸ Balcı İsrâfil, "Müsennâ b. Hârise", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/90.

⁴⁹ Ülkü, Hayâti, *Ashâb-ı Kirâmın Meşhurları*, s.594.

⁵⁰ İbnü'l-Hacer, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

Bazı İslâm tarihi kaynaklarımızda ise Müsennâ b. Hârise'nin, Şeybân kabilesinin reisi olarak tanınması halinde, Müslümanların sınırlarını korumak için İranlılarla savaşağını bildirmek üzere Hz. Ebû Bekir'le görüşmesi esnasında Müslüman olduğu ve kendi kabilesi içinde İslâm'ı yaymaya çalıştığı da yer almaktadır.⁵¹

⁵¹ Apak, Âdem, "İrak-İran Cephesi Fetihleri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, I-XV, İstanbul, 2008, II/135.

II. BÖLÜM

HULEFÂ- İ RÂŞİDÎN DÖNEMİ

2.1. Hz. Ebû Bekir Dönemi

2.1.1. Müsennâ b. Hârîse'nin, Hz. Ebû Bekir ile Görüşmesi

Bilindiği üzere Irak, dünyanın en eski medeniyet havzalarından birisidir. Bölgede; Bâbilliler, Âsurlular, Ârâmîler hüküm sürmüş daha sonra bu topraklar, İranlıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bekr b. Vâil kabilesi başta olmak üzere, zamanla Arap kabileleri Irak'a yerleşmişlerdir.⁵²

Hz. Ebû Bekir, halife seçildikten sonra Arap yarımadası dışında gerçekleştirilecek fetihler için, öncelikle Arabistan ile Sâsânî ve Doğu Roma arasında yer alan Irak topraklarını hedef aldı. İslâm dinini tebliğ etme ve farklı topraklara ulaştırma konusunda, Hz. Peygamber'in başlattığı fetih faaliyetlerini devam ettirmeyi planlayan Hz. Ebû Bekir, Sâsânîler'in elinde bulunan Fırat'ın aşağı taraflarındaki bölgelere ordu göndermeye karar verdi. Halifenin İlk hedefi Hîre topraklarıydı. Bu topraklarda daha önce Lahmîler diye isimlendirilen Güney Arabistan asıllı olan Lahm kabilesinden gelen Hîre halkı yaşamaktaydı. Hîreliler Sâsânîler'e bağlı olarak yaşamışlar ve göçebe Arap kabilelerin saldırılarına karşı İran sınırlarını korumuşlardı. Daha sonra Rebîa kabilesi Kuzey'e doğru göç ederek bu topraklara yerleşmişti. Kısra II. Perviz zamanında Sâsânî İmparatorluğu ile Hîre kralı Nu'mân b. Münzir arasındaki anlaşmazlık sonucunda, Hîreliler Devleti'ne son verilmiş, bu bölge Kısra'nın tayin ettiği İyâs b. Kabîsa isimli komutan tarafından yönetilmeye başlamıştı. Hîre yakınlarında Zû Kâr denilen yerde Şeybanoğullarının da içinde bulunduğu Bekr b. Vâil kabilesi ile Sâsânî devletinin gerçekleştirdiği savaşta İranlılar mağlup oldular. Bu zaferden sonra Sâsânî devletinden çekinen, korkan ve bu yüzden baskılara boyun eğen Arap aşiretleri İranlılara karşı cesaret ve güven kazanmışlardır.⁵³

⁵² İmâdüddin Halil, "Irak", *DİA*, XIX/87.

⁵³ Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, İstanbul, 2008, s.78- 79.

Kazanılan bu güven neticesinde, Araplar İranlılara karşı saldırılar düzenleyerek Hîre bölgesinde Zû Kâr Savaşı'ndan sonra da mücadelelere devam etmişlerdir. Dönemin İran kralının ölmesinden sonra Sâsânî devletinde ortaya çıkan iç çekişmeler Bekr b. Vâil kabilesinin üstünlük sağlamasına yaradı.⁵⁴

Bekr b. Vâil kabilesinin bir kolu olan Şeybânoğullarından Müsennâ b. Hârise ve İcl kabilesinden olan Suveyd b. Kutbe el-İclî, Sâsânî devletinin içindeki karışıklıkları fırsat bilerek isyan çıkardılar. Asker toplayıp İran'a doğru hareket ettiler ve İran toprakları yakınlarında karargâh kurdular.⁵⁵

Hîre tarafında Müsennâ, Übülle tarafında ise Suveyd akınlar yapmaktaydı. Hîre ve Übülle'de bulunan İran'ın derebeylerine saldırılar düzenliyor, çeşitli ganimetler ele geçiriyorlardı.⁵⁶ Müsennâ, Sâsânîlerle mücadele etmekteyken Hz. Ebû Bekir bu haberi duymuş ve Müsennâ halîfenin ilgisini çekmiş, hakkında bilgi edinmek istemişti. Bu sırada Hz. Ebû Bekir Ridde olayları ile uğraşmakta olup ordunun asıl gücünü oluşturan kuvvetleri Yemâme de tutuyordu.⁵⁷

Müsennâ b. Hârise, iki Sevâd⁵⁸ olan Basra Sevâdı ve Kûfe Sevâdını yağmalamaktaydı. Basra Sevâdı; Ehvaz, Dest-i Meysan ve İrandır. Kûfe Sevâdı ise Kesker'den Zâb'a, Hülvân'dan Kâdisiye'ye kadardır.⁵⁹ Müsennâ'nın haberini alan Ebû Bekir, faaliyetlerini duyup kabilesini bilmedikleri bu kişinin kim olduğunu sordu.⁶⁰

Halîfe, Kays b. Âsım'dan Müsennâ hakkında bilgi istedi. Müsennâ'yı tanıyan Kays b. Âsım, onunla ilgili olarak, "Bu adam, nesebi bilinmeyen sıradan

⁵⁴ Vâkîdî, *Kitabü'r-Ridde*, s. 215-217.

⁵⁵ Shoufany, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", s. 289.

⁵⁶ Ebû Hanîfe, Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, çev. Nusrettin Bolleli, İstanbul, 2007, s. 162.

⁵⁷ Balcı, "Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri", s. 182.

⁵⁸ Irak topraklarında mûmbit olan bir bölgedir. Yâkût el-Hamevî, *Mücemü'l-Büldân*, Beyrût, y.t.y., III/272.

⁵⁹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Meârif*, çev. Hasan Ege, İstanbul, y.t.y. s. 404; İbn Hacer, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

⁶⁰ İbn Hacer, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

Araplar arasında ünlü olmayan birisi değildir” açıklamasını yaptı. Onun Şeybânoğullarının önderlerinden, Müsennâ b. Hârise eş- Şeybâni olduğunu söyledi.⁶¹

Hiz. Ebû Bekir edindiği bilgiler neticesinde Müsennâ'yı Medine'ye davet etti. Halife ile görüşme yapan Müsennâ, ona bir teklif sundu. Yönelttiği teklife göre Müsennâ, İran devleti ile İslâm devletinin sınırlarını korumak üzere savaşıacaktı. Medine hükümetinden bu konuda resmi yetki istedi. Buna karşılık onun isteği ise kavminin başına reis olarak tayin edilmesi idi.⁶² Ebû Bekir, Müsennâ'yı kabilesinin başına reis seçip seçmeme konusunda halkla istişareler yaptı.⁶³ İstişareler neticesinde alınan karardan sonra onu aşiretinin başına emir olarak atadı. Kendisine hil'at giydirdi ve bayrak vererek Medine hükümetinin temsilcisi konumunda onu yurduna gönderdi.⁶⁴ Bu sırada Müslümanlar Arap yarımadasının muhtelif yerlerinde Ridde Savaşları'yla meşgul olmaktadır. Bu durum onlara Irak Cephesi ile ilgilenme fırsatı bırakmıyordu. Fakat Müsennâ Medine hükümetinden aldığı destekle Sâsânîlere karşı etkili saldırılar gerçekleştirmekteydi.⁶⁵

Müsennâ ile Hiz. Ebû Bekir arasında ortak çıkar söz konusudur. Çünkü Hiz. Ebû Bekir bu sırada Ridde olaylarını bastırması, iç savaştan yeni çıkmış, ordu henüz dağılmamıştı. Hiz. Ebû Bekir orduyu asıl görevi olan sınır bölgelerinin güvenliğini sağlamak için görevlendirmek istemiştir. Müsennâ b. Hârise ise İran'a karşı başlatmış olduğu mücadele ve direnişte kendisine destek arayışında idi. Bu şartlar her iki tarafı da düşmana karşı ortak noktada buluşturmuştu.

Halifenin Müsennâ'ya destek vermesinin sebebi Medine'ye İran tarafından yapılacak herhangi bir saldırıda Arap aşiretlerinin desteğini sağlayarak güçlü bir savunma hattı oluşturmak istemesidir. Ebû Bekir'in Müsennâ'ya destek vererek ve

⁶¹ İbn Â'sem el-Kûfi, Ebû Muhammed b.Ahmed, *Kitâbu'l-Fütûh*, Beyrût, 1987, I/89-90; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, s.1456.

⁶² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V/60.

⁶³ Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, İstanbul, 1990, s. 317-318; Güzel, Ahmet, “Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Halifelerin Halkla İlişkileri”, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 254.

⁶⁴ Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Beyrût, 1985, s.371.

⁶⁵ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Fütûhu'l-Büldân*, Beyrût, 1987 s.337.

Ona takviye ordu göndererek emîri olduğu toplumun çıkarlarını gözetmeyi hedeflediği düşünülmektedir.⁶⁶

2.1.2. Mürtedlere Karşı Mücadelesi

Hiz. Ebû Bekir, Sâsânîlere karşı Fırat civarındaki bölgelere ordu gönderme kararı alarak İslâm tarihinde yeni bir dönem başlattı.⁶⁷

Müsennâ b. Hârise'nin Hiz. Ebû Bekir'e gelerek Sâsânîlere karşı savaşmak için kabilesine askerî destek talebi üzerine,⁶⁸ Halife Ebû Bekir Yemâme'de Müseylemetü'l Kezzâb'ı Akraba Savaşı'nda ortadan kaldıran Hâlid b. Velîd'i, Sâsânîlere karşı savaşacak olan Müsennâ b. Hârise'ye yardım etmesi için Irak'a göndereceğini bildirdi.⁶⁹

Müsennâ b. Hârise, Ebû Bekir'in desteğini aldıktan sonra Hîre yakınlarında bulunan karargâh merkezi Haffân'a geldi ve bu bölgede Sâsânîlere karşı akınlarına devam etti. Übülle bölgesinde akınlar yapmak üzere de Süveyd b. Kutbe'yi görevlendirdi. Böylece Sâsânîlere karşı iki cepheden de akınlar başlatılmış oldu.⁷⁰

Müsennâ b. Hârise akınlarda kazanılan başarılarla ilgili Halife Ebû Bekir'e sürekli bilgi vermiş, bu arada kardeşi Muannâ'yı tekrar destek istemek için Medine'ye göndermiştir.⁷¹ Müsennâ b. Hârise'nin Halife Ebû Bekir tarafından resmi olarak desteklendiği kabileler arasında duyuldu. Bu sebeple birçok Arap aşireti İran'a karşı gerçekleştirilecek olan mücadelelerde Müsennâ'nın ordusu ile beraber hareket etmek istiyordu. Müsennâ da halifenin askeri destek göndermesi halinde İran'a karşı daha güçlü seferler düzenlenebileceğini bildirdi.⁷² Böylece 12/633 yılında bu bölgede planlı fetih harekâtı başlatılmış oldu.⁷³ Halife, Müsennâ'ya bir mektup ile kendisine yardımcı kuvvet olarak Hâlid b. Velîd'in gelmekte olduğunu, onun emrine girerek komutası altında savaşmasını emretti. Bir değişiklik durumunda veya görevin

⁶⁶ Balcı, "Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri", s.183.

⁶⁷ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.138.

⁶⁸ Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul, 1994, X/104.

⁶⁹ Şâkir, Mahmûd, *et-Târîhu'l-İslâmî el-Hulefâ-ür Râşidûn*, III/143-144.

⁷⁰ Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, s. 217-218.

⁷¹ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, s.1457; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V/ 60.

⁷² Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, s. 219-221.

⁷³ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, 1968, VII/ 396.

tamamlanması sonucunda komutanlık görevinin yine kendisine verileceğini hatırlattı. Hâlid b. Velîd'e de bölgeye gittiği zaman komutanlık görevinin kendisinde olacağını ve başka bir emir gelinceye kadar görev yerinden ayrılmaması gerektiği haberini gönderdi.⁷⁴ Müsennâ b. Hârise savaşı yönetme vazifesinin kendisine verileceğini tahmin ediyordu. Bu sebepten Hâlid'in kendisine komutan olarak görevlendirilmesinden pek hoşlanmamıştı.⁷⁵

Müsennâ b. Hârise de bu arada kendisi gibi, komutan olan ve İran ordularıyla savaşmakta olan komutanlara mektuplar gönderip onlara çağrıda bulundu. Kendisi gibi mücadele veren Mez'ur b. Adî el-İclî'yi ve diğer komutanları, Übülle'de Müslüman orduya katılmaya çağırdı.⁷⁶

Irak Genel Komutanlığı'na getirilen Hâlid b. Velîd, Irak topraklarına ulaşınca önce fethiyle görevli olduğu bölge idarecilerine mektuplar yazarak onları itaate davet etti. Mektuplarında bölge yetkililerine şu şekilde çağrıda bulundu. “Ben ölümü hayattan daha çok seven bir toplulukla üzerinize gelmekteyim. Müslüman olursanız kurtuluşa erersiniz. Kabul etmezseniz hem kendiniz hem halkınız zimmî duruma düşer ve cizye ödemek zorunda kalırsınız. Bunu da kabul etmediğiniz takdirde başınıza geleceklerden kendiniz sorumlusunuz.” Hâlid b. Velîd böyle bir teklifte bulunarak onları İslam'a davet etmiş oldu.⁷⁷

Bu arada Müsennâ b. Hârise ile liderlik yarışına giren Şeybânoğulları kabilesinin bir kolu olan İcl kabilesinden Mez'ur b. Adî el-İclî adlı kişi de, halifeye mektup göndererek kabilesinin durumu hakkında bilgi vermiştir. Bu bölgeyi iyi tanıdığını söyleyerek, İran'a karşı direniş başlatıp mücadeleye girişmek için halifeden görev istemiştir.⁷⁸ Halife Ebû Bekir ise, bu talebi uygun görmemiş Hâlid b. Velîd'i bölgeye gönderdiğini hatırlatan bir cevap vermiştir. Kendisinin de, Hâlid geldiği zaman Müsennâ gibi onun ordusuna katılmasını istemiştir.⁷⁹ Mez'ur'un bu isteğinden haberdar olan Müsennâ, Hz. Ebû Bekir'e bir mektup göndererek,

⁷⁴ Hamidullah, *Vesâik*, s. 371.

⁷⁵ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.162.

⁷⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s.337.

⁷⁷ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 80.

⁷⁸ Hamidullah, *Vesâik*, s. 371- 372.

⁷⁹ Taberî, *Târih*, IV/3.

Mez'ûr'un kendisine muhalefet ettiği ile alakalı bilgiler vermiştir. Halîfe, Müsennâ'ya Mez'ûr b. Adî'nin isteğini kabul etmediğini ve ona Hâlid'in ordusuna katılması için emrettiğini bildiren bir cevap vermiştir. Kendisinin de Hâlid'in ordusuna katılması gerektiğini hatırlatmış; Hâlid, Irak topraklarından ayrılınca bizzat eskisi gibi görevine devam edeceğini bildirmiştir.⁸⁰

Hâlid, Müsennâ'dan bölge hakkında gerekli olan bütün bilgileri aldıktan sonra Müsennâ b. Hârise ile birlikte, Übülle ve ardından Kûfe'ye⁸¹ doğru yola çıktılar.⁸² Hâlid b. Velîd komutasında, on bin asker Müsennâ komutasında ise sekiz bin asker bulunmaktaydı.⁸³

2.1.3. Müsennâ b. Hârise'nin, Sâsânîler'e Karşı Hâlid b. Velîd ile Mücadelesi

Hâlid b. Velîd Irak sınırını geçtikten sonra kendisine katılan Müsennâ b. Hârise ve diğer komutanlarla birlikte; Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştikleri, Hint ve İran deniz ticaretinin önemli merkezlerinden olan Basra Körfezi'nin liman şehri, Übülle'ye yaklaşınca⁸⁴ askerlerini üç bölüğe ayırarak onları aynı yoldan geçirmedir. Müsennâ b. Hârise öncü kuvvetlerinin başında bulunmaktaydı. Ondan sonra Adiy b. Hatim, en arkadan da Hâlid'in kendisi gidiyordu. Hâlid Hufeyr denilen yerde düşmanlarla karşılaşmak üzere buluşacaklarını diğer komutanlara bildirmişti. Burası İranlıların hem en güçlü yeri hem de en büyük gediği idi. Hufeyr'in komutanı Hürmüz idi. Hürmüz bu sırada denizde Hintlilerle, karada Araplarla savaşıyordu. Hâlid'in ordusunun geldiği haberlerini alınca kral Erdeşir'e haber göndererek ve bizzat kendisi etrafındaki askerleri ile birlikte, Hâlid ile karşılaşmak üzere süratle yola koyuldu. Hâlid b. Velîd ve ordusunun Hufeyr'de buluşmak üzere sözleştiklerini öğrenince öncü olarak Kubâd Enüşcân'ı geçirdi ve Müslüman ordusundan önce oraya varıp konakladı. Hâlid onların bu yaptıklarını haber alınca askerlerle birlikte

⁸⁰ Hamidullah, *Vesâik*, s. 373.

⁸¹ Her ne kadar olaylar anlatılırken Kufe adı geçiyorsa da bu şehrin henüz o dönemde kurulmadığını hatırlatmakta yarar vardır. Kufe şehri Hz. Ömer döneminde kurulmuştur. Ancak müelliflerin olayları kaleme aldığı dönemlerde bu şehir mevcut olduğu için bu isim kullanılmıştır.

⁸² Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.167-168.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/333.

⁸⁴ Belâzürî, *Fütûh*, s.338.

Kâzime bölgesine yürüdü. Fakat Hürmüz ordunun haberini alıp buraya da onlardan önce geldi.⁸⁵

Hâlid b. Velîd, yoluna devam edip bir suyun kenarında konakladı. Arkadaşlarının sorusu üzerine onlara: “Yemin olsun bu su, iki gruptan hangisi daha sabırlıysa onun olacaktır.” diye cevap verip onlara ağırlıklarını indirtti. Çetin çarpışmalardan sonra Hâlid Hürmüz’ü öldürdü. Bu arada da İran askerlerine karşı hamle yapan Ka’ka’ b. Amr, Hürmüz’ün arkadaşlarını püskürtmeyi başardı. Böylelikle İran ordusu mağlup olup bozguna uğradı, ordu dağılınca Müslümanlar da atlarına binerek onları takip etti ve Übülle ele geçirilmiş oldu.⁸⁶ Yapılan bu savaşta İran ordusundaki askerler, kaçmamaları için zincirlerle birbirlerine bağlanmıştı. Savaş sonunda meydana bırakılan birçok zincir bulunmasından dolayı bu savaşa “Zâtü’s- Selâsil” adı da verilmiştir.⁸⁷

Kubâd ile Enüşcân Müslümanlar’ın elinden kurtuldular. Hâlid, Hürmüz’ün üzerindeki değerli eşyaları ganimet olarak aldı. Hürmüz’ün Tâcının değeri yüz bin dirhem idi. Çünkü Hürmüz, İranlılar arasında son derece şerefli bir komutandı. İranlıların âdetlerine göre, bu mevkiye gelen bir kişinin tâcının değeri yüz bin dirhem oluyordu. Hâlid b. Velîd İranlıların peşinden Müsennâ b. Hâriseyi gönderdi. Ayrıca zafer müjdesini ve ganimetlerin beşte birini Hz. Ebû Bekir’e ilettili. Mâ’kil b. Mukarrin’i de kontrolden çıkan Übülle’ye gönderen Hâlid b. Velîd Basra’da büyük bir köprüünün bulunduğu yerde konaklamak için yoluna devam etti. Ma’kil, Übülle’de isyan sonucu sarsılan otoriteyi tekrar sağladı.⁸⁸ Rivayetlerde, Übülle halkının zenginlikten köpeklerine dâhi altın tabaklarda yemek yedirdiği Müslümanların da, Übülle halkından olan bu kişileri öldürdükleri yer almaktadır.⁸⁹ Mâ’kil Übülle halkının mallarını ve esirlerini ganimet olarak topladı.⁹⁰ Mâ’kil tarafından fethedilen

⁸⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/333

⁸⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/333.

⁸⁷ Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak Ebû Bekir*, Ankara, 2016, s.164.

⁸⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/334.

⁸⁹ Azimli, *Ebû Bekir*, s.163.

⁹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/334.

bu liman şehri daha sonra elden çıktığı için Hz. Ömer zamanında yeniden fethedilecektir.⁹¹

Yoluna devam eden Müsennâ b. Hârise, bu arada Hısnü'l-Mer'e denilen kaleyi kuşatmış ve bu kuşatma sonucunda kaleye adını veren kadın Müslüman olmuştur.⁹²

Daha sonra Hâlid b. Velîd, Müsennâ b. Hârise'nin harabeye çevirmesinden dolayı bu ismi almış olan Hureybe üzerine yürüdü. Burayı fethederek Sâsânî Devleti'nin muhafızlarını katledip; bazı kimseleri de esir aldı ve yoluna devam etti. Hâlid b. Velîd'in ordusuyla yeni hedefi Hîre idi. Hîre'ye doğru yol alırken Ülleys'e ulaştılar. Sâsânî kumandanı Câbân burada bulunmaktaydı. Bir ordu ile Müslümanlar'a karşı koydu. Hâlid b. Velîd, Câbân üzerine Müsennâ b. Hârise'yi gönderince Müsennâ, sonradan "Nehru'd-Dem" adı verilecek olan nehrin kıyısında onu mağlup etti. Bu zaferden sonra Ülleys halkı Müslümanlara yıllık bin dinar ödemek şartıyla bir anlaşma imzaladılar, ayrıca bu anlaşmaya göre Ülleys halkı İranlılara karşı Müslümanlar için istihbârat toplayacak, ihtiyaç halinde onlara yol gösterecek ve kendilerine yardımcı olacaklardı.⁹³

Müslüman askerler, Hz. Ömer'in halîfeliği zamanında Irak'ın başkenti kabul edilen ve yine bu dönemde Kûfe şehrinin kurulacağı bölgenin üç mil güneyinde bulunan Hîre'ye ulaşmadan önce bir kısmını savaşla, bir kısmını da anlaşma yoluyla olmak üzere Meza, Velece, Nehru'l-Mürre, Ülleys ile Emğişiya gibi merkezleri sırasıyla ele geçirmişlerdir. Bugünkü Kerbelâ'nın 75 km. güneydoğu istikametinde yer alan ve eski Lahmî Devleti'nin başkenti olan Hîre halkı yüksek surlarla çevrili şehirde el-Kasru'l-Ebyâd, Kasru ibn Bukayle ve Kasru'l-Adesiyyîn isimlerindeki kalelere sığınmışlardı. Başkomutan Hâlid, kaledekilere haber göndererek şehrin ileri gelenleriyle görüşmeler yapmak istediğini bildirdi. Ve kaleye sığınan insanları da teslim olmaya zorladı.⁹⁴

⁹¹ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.170.

⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/s.334.

⁹³ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.170-172.

⁹⁴ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi* 2, s. 81.

Bunun üzerine, görüşme yapmak üzere adı Bukayle olan ve İbn Bukayle diye anılan Abdülmesîh isimli bir din adamı⁹⁵ ve Sâsânîlerin Hîre valisi İyâs b. Kabîsa kaleden çıkarak Müslüman karargâhına geldiler.⁹⁶ Yapılan görüşmeler neticesinde şehrin ileri gelenleri kendi dinlerinde serbest kalmayı ve cizye karşılığında barış yapmayı talep ederek İslâmı kabul etmeleri teklifine olumlu cevap vermediler.

Sonuçta Hîre halkı senede 90 bin dinar⁹⁷ başka bir rivayete göre ise 100 bin dirhem cizye ödemek suretiyle Müslümanlarla anlaşma imzaladılar.⁹⁸ İran bölgesinden ilk cizye bu şekilde alınmıştır. Yapılan bu anlaşmaya göre, Hîreliler Müslümanlara karşı hiçbir kâfire yardım etmeyecekler, onların askeri sırlarını ifşa etmeyeceklerdi. Anlaşmayı bozmaları halinde şiddetli bir biçimde cezalandırılacaklar ve kendilerine verilen emân kaldırılacaktı. Onların yapılan bu anlaşmaya sâdik kalmaları halinde, düşmanlarına karşı canları ve malları Müslümanların koruması altına alınacaktı. Hastalık, sakatlık veya bir musibet dolayısıyla fakir düşen ve kendi dindaşlarının yardımına muhtaç olanlardan cizye alınmayacaktı.⁹⁹ Ayrıca onların ibadethanelerine, saraylarına zarar verilmeyecek, Hîre halkının Hıristiyan olmaları münasebetiyle ibadet maksadıyla çan çalmalarına engel olunmayacaktı. Hîrelilerle yapılan anlaşmanın ardından çevre bölgelerde yaşayan başka kabilelerle de anlaşmalar imzalandı. Nitekim o bölgedeki kabileler aynı şartlarda Müslümanların siyasi hâkimiyetine girmek istediklerini bildirdiler. Hîre'nin fethi ile daha sonra İran'a karşı yapılacak olan savaşlar için önemli bir üs elde edilmiş oldu.¹⁰⁰

Müslüman orduları, daha sonra Bârûsmâ şehrini kuşattılar. Burası Hîre'nin daha kuzeyinde yer alan bir bölgeydi. Şehrin idarecisi Salûbâ Nastûnâ savaş yapmak istemeyerek Hâlid b. Velîd ile antlaşma yaptı.¹⁰¹

Bundan sonra hedef, daha kuzeyde bulunan Enbâr şehriydi. Enbâr şehri, Bağdat'a yaklaşık 70 km. mesafede yer alan, aynı zamanda Sâsânî imparatorluğunun

⁹⁵ Mes'ûdî, *Murûcu 'z-Zeheb*, s. 85.

⁹⁶ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.172.

⁹⁷ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 82.

⁹⁸ Mes'ûdî, *Murûcu 'z-Zeheb*, s. 88.

⁹⁹ Azimli, *Ebû Bekir*, s.166.

¹⁰⁰ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 82.

¹⁰¹ Apak, "Irak-İran Fetihleri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, II/138.

önemli bir erzak ve silah merkezi durumunda olması hasebiyle büyük ehemmiyete sahip olan bir şehirdi. Fırat nehrinin sol sahilinde, bugünkü Fırat'ı Dicle'ye bağlayan iki büyük kanalın yakınında bulunması da onu, ayrıca önemli bir konuma taşımaktaydı.¹⁰²

Enbâr, Hîre'den 180 km. uzaklıktaki bir şehirdi. Bu şehirde Sâsânî askerlerinin yanı sıra, özellikle İslâm düşmanlığı ile tanınmakta olan Benî Tağlib kabilesi yaşıyordu. Hâlid b. Velîd, Hîre'de bulunduğu sırada, önemli bölgeler olan Enbâr ile Aynü't-Temr'i fethetmeyi kararlaştırmıştı ve bu gayeyle ordusu ile harekete geçti. Hâlid b. Velîd'in başında bulunduğu Müslüman orduları, Enbâr yakınlarına gelince bir adam kendisine gelip Sûk-u Bağdâd panayırının yerini haber verdi. Bu panayır Serât nehrinin ucunda bulunan ve bazı Arap kabileleri ile bilhassa İran tüccarlarının geldiği, ayda bir defa kurulan önemli bir panayırdı. Hâlid b. Velîd, bu panayır için Müsennâ b. Hârise ve adamlarını gönderdi. Panayıra baskın yapan Müsennâ ve askerleri çokça ganimet ile döndü ve Enbâr'ın fethine yetiştiler.¹⁰³

Enbâr halkı başlangıçta Müslüman ordusuna karşı direniş gösterdi, savaşmak istedi. Fakat daha sonra, mağlubiyetin kaçınılmaz olduğunun farkına varınca komutanları Şirzâd'ı Hâlid b. Velîd'e göndererek barış istemek zorunda kaldılar. Hâlid de, onlarla bir antlaşma imzaladı. Anlaşmaya göre; Enbâr halkı direniş göstermeden ve kargaşaya mahal vermeden, güvenlik içerisinde şehri terk edebilecekti. Bu şekilde Enbâr bölgesi de tamamen Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş oldu.¹⁰⁴ Savaş sırasında Hâlid b. Velîd'in emri ile Sâsânî savaşçılarının gözlerinin nişan alınmasından dolayı bu savaşa "Zâtü'l-Uyûn" adı verilmiştir.¹⁰⁵

Hâlid'in sıradaki hedefinde Aynü't-Temr şehri bulunuyordu, Enbâr'da Zibrikân b. Bedr'i vekil bırakan Hâlid b. Velîd Aynü't-Temr şehrine yürüdü. Burada Mihrân b. Behrâm idaresinde yaşayan kalabalık İran halkı bulunuyordu. Vezirleri Akka b. Ebî Akka isimli birisiydi. Akka b. Ebî Akka, aynı zamanda Araplarda Nemr, Tağlib, İyâd ve başka kabilelerden oluşan büyük Arap kabileler birliğini idare

¹⁰² Belâzürî, *Fütûh*, s.342.

¹⁰³ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.178-179.

¹⁰⁴ Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Beyrût, 1993, I/102.

¹⁰⁵ Azimli, *Ebû Bekir*, s.167.

ediyordu. Hâlid b. Velîd'in şehirlerine yaklaşmakta olduğunu haber alan Akka, Mihrân'a: Müslüman orduyu tek başına karşılamak istediğini söyledi ve "Araplar, Araplarla savaşmayı daha iyi bilirler. Bizi komutan Hâlid ile baş başa bırakın." diyerek öne atıldı. Bunun üzerine Mihrân bu teklifi kabul ederek, geri çekildi ve Müslüman-Hıristiyan Araplarının mücadelesinin sonucunu merakla beklemeye başladı. Akka ile Hâlid'in askerleri şiddetli bir şekilde savaşa tutuştular. Çarpışmalar başlar başlamaz Hâlid b. Velîd bizzat Akka'nın üzerine hamle yaptı onu esir aldı. Akka'nın askerleri, komutanlarının esir düştüğünü görünce neredeyse hiç çarpışma yapmadan teslim oldular.¹⁰⁶

Akka b. Ebî Akka ve askerlerinin yenilgi haberini alan İranlı Mihrân askerleri ile birlikte şehri terk etti. Diğer taraftan Akka ile mağlup olan askerlerinin bir kısmı da kaleye sığınarak Müslümanlardan emân istediler. Ancak Hâlid onların talebini kabul etmediğini bildirdi. Çaresiz kalan askerler, kaleden çıktılar ve Hâlid'in vereceği her hükme razı olacaklarını söylediler. Hâlid, kaleden çıkan askerlerin içinde kendisine kılıçla mukabelede bulunan savaşçıların tamamını öldürdü.¹⁰⁷ Bazı rivayetlere göre İyâs b. Kabîsa burada öldürüldü.¹⁰⁸ Hâlid kalede kalan kadın ve çocukları esir aldı, mallarını da ganimet olarak ele geçirdi. Hâlid b. Velîd, daha sonra ciddi bir savaş olmadan teslim olan Aynü't-Temr halkı ile anlaşma yaptı.¹⁰⁹

Basra körfezinden Aynü't-Temr'e kadar Fırat nehri boyunca uzanan topraklar bu şekilde Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş oldu ve bir yıl gibi kısa bir sürede bu başarı gerçekleşti.¹¹⁰

Daha önce Hz. Ebû Bekir, Filistin bölgesine Amr b. el-Âs'ı, Ürdün bölgesine Şurahbil b. Hasene'yi, Şam bölgesine de Yezîd b. Ebî Süfyân'ı fetihler yapmaları için görevlendirmişti. Şam bölgesine giden İslâm ordularınının komutanları birçok

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/341-342.

¹⁰⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, s. 231.

¹⁰⁸ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 468.

¹⁰⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde* s. 231.

¹¹⁰ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s.84.

Bizans birliği ile karşı karşıya gelince Hz. Ebû Bekir'e durumlarını anlatan bir mektup yazarak yardım talebinde bulundular.¹¹¹

Irak Cephesi'ndeki hedeflerine ulaşan Hz. Ebû Bekir, 13/634¹¹², yılının başında Hâlid b. Velîd'e bir haber göndererek yerine hem önemli komutanlardan biri hem de vekîli olan Müsennâ b. Hârise'yi görevlendirip Şam'a gitmesini bildirdi.¹¹³ Hâlid'in Irak'tan ayrılmasının ardından, ona vekâlet eden ve orduların başına geçen Müsennâ b. Hârise, Sâsânîlere karşı ele geçirilmiş olan bölgeleri savunmayı ve İran topraklarını hedef alarak seferler düzenlemeyi sürdürdü.¹¹⁴

Hâlid b. Velîd beraberindeki askerlerle Irak'tan ayrılırken Müsennâ b. Hârise'ye: "Allah sana rahmet eylesin! Kusur etmeksizin ve zaaf göstermeksizin idare edeceğin yere dön." diyerek tavsiyede bulundu.¹¹⁵ Hâlid b. Velîd de beraberindeki askerlerle birlikte Irak'tan ayrıldı. Şam bölgesi taraflarına gidince, Müsennâ b. Hârise, Hîre'de kaldı. Silahlı olan askerlerini dinlendirirken casuslarının sayısını artırıp çevre bölgelere gönderdi. Hâlid'in Hîre'den ayrılmasından kısa bir süre sonra (13/634) İranlılar, Şehriyâr b. Erdeşîr'in hâkimiyeti altında birleşerek iç karışıklıklarına son verdiler.¹¹⁶

Şehriyâr, komutan Müsennâ b. Hârise'nin üzerine on bin kişilik bir ordu gönderdi ve başlarına da Hürmüz Câzveyh'i komutan olarak atadı. Müsennâ, bunu haber alınca Hürmüz'ün üzerine gitmek amacıyla Hîre'den ayrıldı. Ordusunun sağ ve sol kanatlarına iki kardeşi olan, Muannâ ve Mes'ud'u görevlendirdi. Ordu Bâbil'de ikamet edip yerleşti. Hürmüz de Müsennâ'ya doğru gelmekteydi. Şehriyâr, Müsennâ'ya mektup göndererek şunları söyledi: "Ben senin üzerine İranlıların en yabani kesiminden oluşmuş bir ordu gönderiyorum. Bu ordu kümes hayvanlarıyla ve domuz çobanlığıyla uğraşan kimselerden oluşuyor. Ben sana karşı ancak savaşırım." Müsennâ ise ona cevap olarak şunları yazdı: "Sen ya azgın birisin ki bu senin kötülüğüne bizim iyiliğimizdir veya yalancının tekisin. Yalancılar arasında krallar,

¹¹¹ Demircan, Adnan, *Râşid Halifeler*, İstanbul, 2014, s. 43-44.

¹¹² Belâzürî, *Fütûh*, s.348.

¹¹³ Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Beyrût, 1964, I/225, 480; Demircan, *Râşid Halifeler*, s. 44.

¹¹⁴ Belâzürî, *Fütûh*, s. 349.

¹¹⁵ Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul, 1990, s. 359.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/359-360.

hem Allah'ın, hem insanların katında, en seviyesizleridir. Bizim görüşümüz ise şudur: Sizler, bu gibi kimselere büyük zarar verdiniz. Sizin gücünüzü kümes hayvanlarıyla uğraşan ve domuz çobanlığı yapan insanlara terk ettiren Allah'a hamd olsun.”¹¹⁷

İranlılar, Müsennâ'nın vermiş olduğu bu zekice cevaptan dolayı korkuya kapıldılar. Müsennâ ile Hürmüz'ün orduları Bâbil'de karşılaştılar ve aralarında çok şiddetli ve çetin bir çarpışma oldu. İranlılar'ın filleri, Müslümanları çok zorladı. Bu durumu fark eden Müsennâ beraberindeki maharetli askerlerden birkaç kişiyi seçerek bu filleri öldürdü. Böylelikle İranlılar mağlup oldular. Müslüman ordusu onları Medâin'e kadar takip ederek, ellerine geçirdikleri kimseleri öldürdü. Hürmüz Câzveyh ağır yenilgiye uğradı, bu sırada da Şehriyâr öldü. Şehriyâr'ın ölmesinin ardından İranlılar arasında tekrar ayrılıklar başladı. Bu durum Müsennâ'nın işine yaradı ve Dicle'den bu tarafa kalan bütün bölge Müsennâ b. Hârise'nin elinde kalmış oldu.¹¹⁸

İran devletinde yaşanan taht kavgalarından sonra Kısra'nın kızı Azermiduht İran kraliçesi oldu. Ancak dört ay kraliçelik yaptıktan sonra zehirlenerek öldürüldü.¹¹⁹ Bu çekişmeler İran devletinde kargaşa ve güç kaybı oluşturdu.¹²⁰

Bu konu ile alakalı Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “İdarelerinin başına bir kadını geçiren millet iflah olmaz.”¹²¹

Müsennâ, yerine Beşîr b. el-Hassâsiyye'yi bırakarak müşrikler hakkında bilgi vermek ve mürtedlerden İslam'a tekrar dönenlerin yardımını istemekle ilgili izin almak için Hz. Ebû Bekir ile görüşmek üzere Medine'ye gitti.¹²²

Görüşme sonucunda hasta olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e şu vasiyette bulundu: “Ben bugün öleceğimi hissediyorum. Ölecek olursam, Müsennâ ile birlikte

¹¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/359; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1994, VII/31.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/359-360.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 481.

¹²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II s. 360.

¹²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/32.

¹²² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 360-361.

ihtiyaç duyduğu insanları göndermeden akşam etmeyeceksin. Hiçbir musibet, dinimizin emrini ve Rabbimiz'in tavsiyelerini İslâm için gerekeni yerine getirmekten sizi alıkoymasın. Rasûlullah vefât ettikten sonra benim neler yaptığımı gördün. Râsulullah'ın vefâtı gibi bir musibet hiçbirimizin başına gelmiş değildir.¹²³ Eğer Allah bize, Şam bölgesinde zafer nasip edecek olursa, Irak'tan olanları da Irak'a geri gönder. Çünkü onlar Iraklıdır ve Irak'ın işlerinin başına geçmeye lâyık olanlardır. Onlara karşı gerekli cesareti bulunan kimselerdir.”dedi.¹²⁴

Hiz. Ebû Bekir vefât edince Hiz. Ömer, Müsennâ ile birlikte askerleri gönderdi.¹²⁵ Medine'den hareket eden Müsennâ b. Hârise, bölgede gerçekleştirdiği faaliyetlerle, aynı zamanda Müslümanların sonraki halîfesi Hiz. Ömer döneminde Sâsânîlere karşı düzenlenecek olan, daha kapsamlı seferlerin alt yapısını da hazırlamış oldu.

2.2. Hiz. Ömer Dönemi

Hiz. Ebû Bekir'in halîfeliği zamanında, Hiz. Ömer'in de önemli katkılarıyla belirlenen İslâm'ın yayılması stratejisi halife Ebû Bekir vefât ettikten sonra kaldığı yerden Hiz. Ömer tarafından devam ettirilmiştir. Hiz. Ömer'in halîfeliği döneminde gerçekleştirilen fetihlerin geneli, aslında selefi Hiz. Ebû Bekir tarafından başlatılmış olan askeri harekâtın devamı niteliğindedir.¹²⁶ Özellikle Sâsânîlerle olan mücadeleler Hiz. Ömer döneminde ara verilmeden sürdürülmüştür.¹²⁷

Hiz. Ebû Bekir'in halîfeliği döneminde, Hâlid b. Velid Bizans'a karşı mücadele amacıyla yardım isteyen komutanlara yardım için Suriye cephesine gönderilmişti. Bunu fırsat bilen Irak'ta bulunan Sâsânî orduları, Müslümanların hâkim oldukları bölgelere doğru saldırı için harekete geçtiler. Müsennâ b. Hârise, yanındaki mevcut askerlerle, İran ordusuna karşı koymaya çalıştı. Ancak kendisinden kat kat büyük olan ordularla mücadele edebilmesi için asker takviyesine ihtiyacı

¹²³ Algül, Hüseyin, “Hiz. Ebû Bekir'in Hicretten Vefâtına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *İSTEM* 2005, s.118.

¹²⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme Ve 's-Siyâse*, Beyrût, 1997, s. 21.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/361.

¹²⁶ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 121-122.

¹²⁷ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.181.

vardı. Bu amaçla Medine'ye gelmiş ve Hz. Ebû Bekir'den yardım istemişti. Halife Ebû Bekir Müsennâ'nın taleplerini hasta yatağında dinlemiş ve kendi yerine halife olarak tayin ettiği Hz. Ömer'i yanına çağırarak Müslümanların Müsennâ'ya yardım için Irak Cephesi'ne sevk edilmelerini istemişti.¹²⁸ Bunun üzerine Hz. Ömer üç gün boyunca hem Müslümanlardan beyat aldı, hem de onları orduya katılmaya teşvik etti. Fakat Müslümanlardan hiç kimse İranlılara karşı savaşmak üzere gitmek için ortaya çıkmıyordu. Çünkü Müslümanlara göre İranlılar insanlar arasında en acımasız ve sevimsiz kimselerdi. Onlara göre İranlı askerler otoriter, güçlü ve diğer milletleri acımasızca yenmekle ün salmışlardı. Dördüncü gün olunca Hz. Ömer insanlara Irak'a gitmeleri için tekrar çağrıda bulundu.¹²⁹ Kimseden cevap gelmeyince, bunun üzerine toplantıda hazır bulunan Müsennâ b. Hârise konuşmaya başlayıp: “Ey insanlar! İranlıları gözünüzde o kadar büyük ve güçlü hale getirmeyiniz. Zira biz Acemlerin ekime elverişli topraklarını çeşitli meyvelerle zahire kaynağı olan yerlerini almış ve Irak Sevâdı'nın en faydalı olan bölgesini zapt ederek Irak'ı onlarla bölüşmüş bulunuyoruz.¹³⁰ Onlardan gerek asker gerek bölge anlamında çokça şeyler aldık ve onlara karşı cesaretle ilerledik. Onlardan geri kalan her şeyi de Allah dilerse mutlaka alacağız” dedi.¹³¹

Hz. Ömer (r.a.)'de Müsennâ'nın yaptığı bu konuşmadan sonra: “Bundan sonra sizin Hicâz'da durmanız mümkün değildir. Hicâz'ın toprağı, vahaları hariç tutulursa artık üzerindeki sakinlerini besleyemez. Allah'ın vaadine güvenip, dayanıp yurtlarından hicret edenler nerede? Gelin Allah'ın kitabında sizi varis kılacağını vaat ettiği bu yeryüzünü gezip dolaşın. Cenâb-ı Allah kitabında ‘Allah hak dini bütün dinlere galip kılacaktır’ buyurmuştur. Evet, ey insanlar! Cenâb-ı Allah dinini bütün dinlerin üzerine galip kılacak ve kendisine yardım edenler Müslümanları da aziz kılıp onlara bütün milletlerin mirasını verecektir. Durum böyleyken Allah'ın salih kulları nerede?” diye sordu.¹³²

¹²⁸ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 122.

¹²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/374- 375.

¹³⁰ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/551.

¹³¹ Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak Hz. Ömer*, Ankara, 2016, s.86.

¹³² Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.182.

Hız. Ömer'in bu cihat çağrısına ilk olarak icabet eden Ebû Ubeyd es-Sekafî oldu.¹³³ Hız. Ömer İslâm ordularının komutanlığını Ebû Ubeyd'e verdi. Hız. Ömer'in günlerce yapmış olduğu cihat çağrısına sahabenin icabet etmemesine rağmen kurulan orduya komutan olmak istemeleri üzerine Hız. Ömer: "Hayır Vallahi ey Müslümanlar ben öyle yapmam. Cihada çağırıyorum sizler ise kaçıyorsunuz. Siz Rasûl'ün sahâbîleri ancak cihat işleri yaparsanız diğer insanlara karşı faziletli olabilirsiniz. Cihat gibi önemli ve gerekli bu işlerden kaçarsanız diğer insanlar sizden daha faziletli olurlar." dedi.¹³⁴

Ebû Ubeyd'in icâbet etmesinden sonra, ikinci olarak da Sa'd b. Ubeyd veya Selîf b. Kays ortaya atıldı. Askerler toplandıktan sonra ashâptan bazı kişiler Hız. Ömer'den (r.a.), ilk muhacirler veya ensardan bir zâtı bu ordunun başına tayin etmesini istediler.¹³⁵

Bu istek üzerine Hız. Ömer (r.a.): "Allah, ilk muhacirlerle ensara, herkesten önce Allah'ın düşmanları ile samimiyetle savaştıkları için üstünlük vermiştir. Bugün de bu hizmeti kim ifâ ederse üstün odur. Eğer bugün olduğu gibi siz cihattan kaçır, korkaklık gösterip Allah'ın düşmanları ile karşılaşmak istemezseniz, bu kutsal işe kim sizden önce icâbet eder de sizden önce davranırsa üstünlük ve ordu komutanlığı onun hakkıdır. Vallahi ben bu ordunun başına, benim dâvetime kim daha önce icabet etmiş ise onu tayin edeceğim.", dedi. Sonra da yanına Ebû Ubeyd, Selîf ve Sa'd'ı çağırarak Selîf ile Sa'd'a: "Eğer siz erken davranıp Ebû Ubeyd'den önce gelmiş olsaydınız, ordunuzun başına sizi tayin edecektim. Fakat o ilk olarak gelmiştir ve sizden kıdemlidir. Bundan dolayı orduların başına onu tayin edeceğim." dedi ve Ebû Ubeyd'e dönerek: "Ey Ebû Ubeyd Rasûlullah'ın ashâbını dinlemeden ve onlara danışıp istişare etmeden hemen işin içine girme. Zira bu yapılan savaştır. Savaşları da ancak teenni ile hareket eden, kararlı, ortaya çıkan imkân ve fırsatlardan yararlanmasını iyi bilen kimseler kazanır." diye tavsiyelerde bulundu.¹³⁶ Böylelikle

¹³³ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.182.

¹³⁴ Azimli, *Hız. Ömer*, s.86.

¹³⁵ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/551.

¹³⁶ Kândehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/551-552.

Hiz. Ömer'in halife olduktan sonra gönderdiği ilk askerler Ebû Ubeyd'in askerleri olmuştur.¹³⁷

Hiz. Ebû Bekir vefât etmeden önce yapmış olduğu vasiyetinde, Irak ve İran seferlerine bölgeyi tanıyan, bölge koşullarına hâkim olan ve İslâm'a girmelerine vesile olduğu kabilesini, Müslümanların emrine veren Müsennâ b. Hârise ile devam edilmesini istemişti. Hiz. Ömer ise halife olduktan sonra Hiz. Ebû Bekir'in bu vasiyetine uymadı.¹³⁸

Müsennâ b. Hârise, yıllarca bu bölgede İranlılar'a karşı direniş göstermiş, mücadele vermiş ve önemli başarılar kazanmış bir komutandı. Uzun süre bu bölgede savaşmış, bölgeyi iyi bilen, Sâsânîlerin savaş stratejileri hakkında bilgi sahibi olan deneyimli bir komutandı. Böyle bir komutan bulunurken, savaş davetini kabul eden ilk kişi olması münasebetiyle genç, deneyimsiz ve bölge koşullarına hakim olmayan birisini, halife Hiz. Ömer'in böylesine önemli bir göreve ataması düşündürücüdür. Ayrıca bu orduda, ashtan tecrübeli ve önemli isimler de bulunuyordu. Fakat halife Ömer, Hiz. Ebû Bekir'in toplanacak ordunun Müsennâ'nın emrine verilmesi tavsiyesine rağmen onların başına genç bir delikanlıyı komutan atamıştır.¹³⁹

Hiz. Ömer'in yapmış olduğu bu görevlendirmeye ilgili şu ihtimaller akla gelebilir: Medine veya Arabistan'ın diğer bölgelerinde savaşa katılacak olan Araplar, Müsennâ b. Hârise'nin komutanlığı altına girmek mi istememişlerdi? Ya da Hiz. Ebû Bekir'in atamasıyla yeni gerçekleşmiş olan iktidar değişikliği halkta belli bir umutsuzluğa veya bir memnuniyetsizliğe mi yol açmıştı? Yoksa Hiz. Ebû Bekir'in komutan olarak görevlendirdiği kişiyi Hiz. Ömer beğenmemiş onu bu göreve layık görmemiş miydi veya kendisi de Hiz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi onu görevden alıp yerine ordunun başına kendi görevlendireceği komutanı getirerek onunla mücadele etmeyi mi daha uygun görmüştü?¹⁴⁰

¹³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*. II/375.

¹³⁸ Azimli, *Hiz. Ömer*, s.85.

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*. II/375.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/375; Balcı, İsrâfil, "Hiz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2005, sy. 20-21 s.176-177.

Bilindiği üzere Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i Irak'a yardım için gönderdiği zaman Müsennâ'yı komutanlık görevinden azletmiş ve ordunun başına Hâlid b. Velîd'i başkomutan tayin etmişti. Hâlid'i, Bizansa karşı diğer komutanlara takviye kuvvet olarak Şam'a gönderdikten sonra Müsennâ'yı yeniden komutan olarak atamıştı. Akla gelebilecek bu tür sorulara verilecek cevapların ne derece doğru ve tutarlı olacağı tartışma konusu olabilir. Ancak bunların ötesinde Araplar için fazlaca önemli olan birtakım kabîlevî dengeler ve idareye getirilecek kişilerin halk nazarında konularının önemli ölçüde etkili olduğu da reddedilemez bir gerçektir. Müslümanların halîfenin savaş çağrısına kulak asmamaları veya ağırdan almalarının sebebi, Taberî'ye göre İran'dan çekinmeleriyle ifade edilmiştir. Bu çekinmenin, belli bir etkisi mutlaka vardı fakat meselenin arka planında farklı sebeplerin olması da ihtimal dâhilindedir.¹⁴¹

Hz. Ömer'in bu kararı almasındaki etken, otoritesini sağlamak ve yöneticiliğini perçinlemek istemesi de olabilir. Müsennâ'nın bu önemli görevden azledilmesi veya alt kademeye indirilmesi aslında Müslümanlara çok pahalıya mâl olmuş ilk fetihlerin en acı ve tek yenilgisini beraberinde getirmiştir. Çok tecrübesiz, Sâsânî ordusunun savaş taktikleri hakkında bir fikri olmayan, bölgeyi ve Sâsânî ordusunu tanımayan ve samimiyeti dışında Müsennâ'ya göre önemli bir artısı bulunmayan Ebû Ubeyd'in komutanlığa getirilmesi bu mağlubiyetin sebebi olarak görülebilir.

Medinelilerin, Müsennâ'nın emrine girmeyi kabul etmemelerinin sebebi, Müsennâ'nın Müslümanlığının çok derin olmayıp bu direnişini daha çok sınır komşusu olduğu ve zarar gördüğü Sâsânîlere karşı, bir intikam zemininde gerçekleştiriyor olması olabilir. Hz. Ebû Bekir, belki de o zamanki şartlara bağlı olarak tecrübeye dikkat edip bu konuya çok önem vermese de Hz. Ömer'in önem verdiğini düşünebiliriz. Ancak, İslâm ordularının başına atanan Ebû Ubeyd'in de Müsennâ'ya göre İslâm'da kıdemi çok da eskilere dayanmıyordu.¹⁴²

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*. II/359; Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", s.176-177.

¹⁴² Azimli, *Hz. Ömer*, s.86.

Müsennâ yerine Hz. Ömer'in Ebû Ubeyd'i başkomutan ataması kararının sebebi, gönderilecek ordunun toplanmasının gecikmesiyle de ilgili olabilir. Bazı İslâm tarihi kaynaklarında yer aldığı gibi ordunun toplanması uzayınca halife süratle Müsennâ'yı bir grup askerle görev yerine göndermiştir. Yine başka kaynakta aynen şu ifadeler geçmektedir: "Hz. Ömer, Müsennâ'yı acele yola çıkarmak amacıyla 'Arkadaşlarının yanına geldiğin gibi aynı şekilde çabuk dönmeye gayret et.' dedi. Müsennâ, halifenin emrine itaat edip Medine'den yola çıktı ve on gün sonra Hîre'ye ulaştı. Bu arada da İranlı komutan Rüstem, Horasan sınırına varmak üzereydi. Onun bu şekilde ilerlemekte olduğunu haber alan Müsennâ, süratle sınır muhafız birliklerini toplayarak Haffân'a ulaştı. Burada başkomutan Ebû Ubeyd'i beklemeye başladı. Yaklaşık bir ay bekledikten sonra Ebû Ubeyd ile birleşti. Ebû Ubeyd, Müsennâ'yı ordunun sağ kanadına komutan tayin etti." Bu bilgilerden anladığımıza göre muhtemelen durumun kritik olması sebebiyle halife onu erkenden yola çıkarmış olabilir.¹⁴³

Ebû Ubeyd, emrindeki İslâm ordusu ile Irak topraklarına girerek önce Hîre'ye vardı. Bu sırada İranlılar Müslümanlara karşı bir ordu hazırlamış ve komutanlığa da Rüstemi atamışlardı. Rüstem, öncelikle Irak bölgesindeki yerel yöneticiler olan Dihkanlara haber gönderip onları Araplara karşı iş birliği yapmaya çağırdı ve daha sonra cepheye doğru harekete geçti.¹⁴⁴ Hedefine ulaşan Sâsânî ordusu Kûfe yakınlarında bulunan Nemârik isimli bölgede karargâh kurdular. Müsennâ b. Hârîse bunu haber alır almaz bütün birliklerini tolayıp muharebe nizamına soktu. Ebû Ubeyd de, komutasındaki Müslüman orduyla bölgeye geldi. Böylelikle İslâm ordusu daha da güçlendi. Nemârik'ta gerçekleşen savaşta İran ordusu mağlup edildi.¹⁴⁵

Nemârik savaşından sonra Sâsânî birlikleri geri çekilerek kaçmaya başladılar. Kesker'e ulaşıp burada bulunan İranlı komutan Nersân'ın kuvvetlerine katıldılar. Sâsânî askerlerini takip eden Ebû Ubeyd, onlarla ikinci bir savaşa tutuştu ve üstünlükle tamamladı. Daha önce Sâsânîler adına birleşen Sevâd bölgesi Dihkânları, Sâsânî ordusunun cepheyi bırakıp kaçtığını görünce Müslümanlardan yeniden barış

¹⁴³ Taberî, *Târih*, IV/63; Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", s. 177.

¹⁴⁴ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 123.

¹⁴⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Red: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986, II/67.

talep etmek zorunda kaldılar. Kazanılan bu ilk savaşlar, Sâsânîleri intikam almaya teşvik etmiş, Irak topraklarında Müslümanlar ile Sâsânî ordularının daha büyük hesaplaşmasını kaçınılmaz hale getirmişti.¹⁴⁶

2.2.1. Köprü savaşında Müsennâ b. Hârise

Ebû Ubeyd, Acem Câbân'ın büyük bir ordu ile Tüster'de bulunduğu haberini aldı. Bunun üzerine, Müsennâ ile Irak'ta buluşan Ebû Ubeyd, Acem Câbân'ın üzerine yürüyüp düşmanı mağlup etti, kumandanı ise esir aldı. Daha sonra Dürnâ'ya gitti ve orada toplanan Acem ordusunu yenilgiye uğrattı. Buradan sonra da Bârûsmâ'da bulunan Câlînûs'un haberini alıp onun üzerine yürüdü ve onları da mağlup ederek vergiye bağladı. Müsennâ'yı da Zendeverd halkı üzerine savaşması için gönderdi, Müsennâ da onları mağlup etti. Bu seferler neticesinde Ebû Ubeyd, Hîre bölgesi yakınlarındaki Sâsânî birliklerini hezimete uğratarak bol miktarda ganimet ele geçirdi ve bölgedekileri egemenliği altına aldı.¹⁴⁷

Câlînûs, İslâm ordusundan aldığı ağır yenilgiden sonra kaçarak memleketine döndüğü zaman İranlılar, kendi aralarında anlaşarak birbirlerini savaşa teşvik ettiler. Müslümanlarla savaşma isteklerini bildirmek için Rüstem'in yanına gittiler.¹⁴⁸

Başkomutan Rüstem Müslümanlarla savaşmak üzere gönderdiği bütün birliklerin tek tek mağlup oldukları haberini alınca, daha büyük ve güçlü yeni bir ordu sevk etmeye karar verdi. Bu ordunun komutanlığına da Behmen getirildi.¹⁴⁹ Kendisine İranlıların bayrağı Direfşikâbiyan verildi. İranlılar, bu bayrağı uğurlu kabul ederlerdi. Ordu, yanına Kısra'nın bayrağını da aldı. Kısra'nın bayrağı kaplan derisinden yapılmış olup sekiz zirâ enindeydi.¹⁵⁰

Ebû Ubeyd bölgedeki gelişmeleri haber alınca, gelen İran ordusunu karşılamak üzere birlikleriyle beraber harekete geçti. Karşılaşacak bu iki ordunun arasında, Fırat nehri bulunuyordu. Sâsânîler nehrin karşısına geçmediler. Ebû Ubeyd

¹⁴⁶ Apak, *Anahatlarıyla İslâm tarihi 2*, s. 123; Çubukçu Asrî, "Ebû Ubeyd es-Sekafi", *DİA*, İstanbul, 1994, X/249.

¹⁴⁷ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.183.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/48.

¹⁴⁹ Belâzürî, *Fütûh*, s.351.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/48.

köprüden geçmeyi düşündüğünü söyleyince başta Müsennâ b. Hârise ve Selîb b. Kays olmak üzere Müslüman komutanlar bu fikri uygun bulmadılar. Ebû Ubeyd'e nehri aşmak yerine Sâsânî ordusunu kendi taraflarında karşılamının daha uygun olacağını tavsiye ettiler. Ayrıca Sâsânî ordusunun sayısı kendilerinden kat kat fazlaydı. Kendilerinden sayıca üstün olan bu orduyla savaşabilmek için Medine'den yardım istemeleri gerekiyordu. Komutanlar bunu Ebû Ubeyd'e söylediler fakat muhtemelen önceki başarıların verdiği güven sebebiyle,¹⁵¹ takviyeye ihtiyaç duymayan Ebû Ubeyd elindeki orduyla düşmana hücum etmeye ve bunun için de köprüden karşıya geçmeleri gerektiğine karar verdi.¹⁵²

Bu karar üzerine Müsennâ b. Hârise: "Ey emir! Bu dipsiz kuyuya inme. Kendini ve askerlerini İran ordusuna hedef yapma!" dediyse de Ebû Ubeyd bu tavsiyeye uymadı ve ona: "Yoksa korktun mu Müsennâ." diye karşılık verdi.¹⁵³ Ebû Ubeyd'in verdiği emir üzerine, askerler Fırat'ın üstüne kayıklardan kurulan geçici köprüler yaptılar. Bu köprülerin yardımıyla İslâm askerleri düşmanın tarafına geçtiler. Karşı sahilde hazır durumda bekleyen İran ordusu beraberlerinde getirdikleri fillerle Müslümanlar üzerine aniden saldırı başlattılar.¹⁵⁴

Müslümanlar daha önce benzerini görmedikleri ve tecrübe etmedikleri bir savaşla karşı karşıya kaldılar. Müslüman ordusu on bin kişi civarındaydı. İran birliklerinin içerisinde boyunlarında çanlar asılı filler bulunmaktaydı. Bu fillerin getiriliş amacı Müslümanların atlarını korkutmaktı. İran ordusu Müslümanlara her hamle yaptığında, Müslümanların atları, bu fillerden ürüyor ve boyunlarında asılı duran çingirakların çıkardığı seslerden korkuya kapılıp geriliyorlardı. Zorlama neticesinde çok az at orada kaçmadan kalabildi. Müslümanlar, İranlılara karşı hamle yapsa da atları, fillere karşı ilerleyemiyor fillerden çekiniyorlardı. İranlılar, Müslüman ordusunu ok yağmuruna tuttular. Fillerden ürken Arap atları, Müslüman ordusunun saflarının bir bir dağılmasına sebebiyet verdi. Ebû Ubeyd, askerlerine öncelikle filleri hedef alıp öldürmelerini emretti. Bu emir üzerine Müslümanlar, fillerin etrafını kuşatıp, onları hedef alarak bütün filleri öldürdüler. Ancak İran

¹⁵¹ Belâzürî, *Fütûh.*, s.351-353.

¹⁵² Belâzürî, *Fütûh.*, s.351-353.

¹⁵³ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 164.

¹⁵⁴ Belâzürî, *Fütûh*, s.351-353.

ordusu aralarında tuttıkları kıymetli, güçlü, büyük ve beyaz bir fili öne sürdüler. Bunu gören Ebû Ubeyd file karşı ortaya çıktı. File kılıçla bir darbe indirdi ve hortumunu kesti. Bunun üzerine fil, öfkelenip korkunç bir çığlık attı ve saldırıya kalktı. Filin saldırısı sonucu Ebû Ubeyd orada şehit oldu.¹⁵⁵

Daha ilk çarpışmalar sırasında Müslümanların başkomutanı Ebû Ubeyd'in şehit düşmesi, ordunun bozguna uğramasını daha da hızlandırdı. Nehir üzerine kurulmuş olan geçici köprüler de hasarlanıp kullanılamaz hale gelince savaştan geri çekilme imkânı bulamayan İslâm askerlerinin pek çoğu nehirde boğularak şehit oldu. Geride kalan az sayıdaki asker ise bölgenin eski komutanı Müsennâ b. Hârise'nin gayretleriyle canlarını kurtarabildiler.¹⁵⁶ Müsennâ, askerleri gerisin geriye köprüden geçirerek kurtuluşlarını sağladı.¹⁵⁷

Bu savaşta, sadece fillerden ürken atlar yüzünden mağlubiyetin gerçekleştiği şeklindeki bir anlatımı kabul etmek pek makul görünmemektedir. Doğrusu bu savaşta Müslüman askerler, hem çok tedbirsizce davranmış, hem de büyük ihtimalle İranlıların eskiden beri üstün ve güçlü bir ordu olduğu kaygısını taşıyarak savaşa girmişlerdi. İran ordusu ise savaşı tam donanımlı ve Araplara karşı kendilerine gayet güvenerek gerçekleştirmiş ve neticede İran ordusu savaşı kazanmıştır.¹⁵⁸

Bu savaş sırasında Müslümanlar tam 4 bin şehit verdiler. 13/634 yılında meydana gelen ve adı İslâm Tarihine Köprü Savaşı olarak geçen bu savaş, Irak Cephesi'nde İranlılara karşı gerçekleştirilen ilk fetihler esnasında, Müslümanların uğramış olduğu, birçok kayıp verdiği ilk ve tek mağlubiyettir.¹⁵⁹

Bu yenilgi aslında İranlıların başarısından ziyade, Müslüman komutanın ihmali ve taktik hatasından kaynaklanmıştır diyebiliriz. Yine de bu zafer Müslümanlara karşı Sâsânîlerin cesaretlenmelerini ve yakın geçmişte yaşadıkları mağlubiyetlerini unutmalarını sağlamıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Ya'kubî, Târih, II/142; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/49.

¹⁵⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s.351-353.

¹⁵⁷ el-Hudarî, Muhammed, *İmâmü'l-Vefâ*, thk. Yûsuf Semîr Attar, Beyrût, 1997, s. 102-103.

¹⁵⁸ Azimli, *H. Ömer*, s.88.

¹⁵⁹ el-Hudarî, Muhammed, *Târîhu'l-İslâm*, Mısır, 1969, I/201.

¹⁶⁰ Apak, *İslâm Tarihi 2*, s. 125.

Bu yenilgide Ebû Ubeyd'in tecrübesizliği, aceleciliği, orduda ileri gelen diğer komutanların uyarılarını dikkate almaksızın davranmasının rolü olduğu da göz ardı edilemez.

Ebû Ubeyd'in Köprü Savaşı'nda şehit düşmesinden sonra komutanlığı devralan her komutan bir önceki komutanın atamasıyla belirlenmiştir. Bir başka rivayete göre ise Ebû Ubeyd savaştan önce askere bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir: “Eğer ben öldürülürsem Cebr b. Ebî Ubeyd komutanınızdır. O, öldürülürse Ebû Cebr, o öldürülürse Habîb b. Ebî Rebîa, o öldürülürse Ebû Kayd b. Habîb, o da öldürülürse Abdullah b. Mes'ud b. Amr (Ebû Ubeyd'in kardeşidir) komutanınızdır.” Bu sıralamayla komutanlar peş peşe şehit düştükten sonra Müsennâ b. Hârise ancak altıncı sıradaki komutanın da şehit düşerken kendisini halef göstermesiyle yedinci sırada komutanlığı devralmıştı.¹⁶¹

Müsennâ b. Hârise, yaralı olmasına rağmen kararlılıkla ilerlemeye devam etti.¹⁶² Savaş alanına varıp köprünün yanına geldiği zaman Müslümanların, çok ağır bir şekilde hezimete uğradıklarından dolayı bazı mücahitlerin kendilerini Fırat'a attıklarını ve boğulduklarını gördü. Bu manzara karşısında Müsennâ askerlere: “Ey insanlar! Sakin olun, ben köprünün başında duracağım ve sizi bekleyeceğim. Arkada hiç kimse kalmayıp hepiniz son nefesinize kadar bu köprüyü geçmedikçe ben geçmeyeceğim.” diye seslendi.¹⁶³ Müsennâ'nın temkinli çabası ve akıllıca hareketi sayesinde birliklerin bir kısmı kurtulabildi.¹⁶⁴

Müsennâ b Hârise, köprünün onarımından sonra kendisi karşıya geçip askerleri de selamete aldı. Müslüman askerler onu terk ederek Medine'ye evlerine döndüler. Bir kısmı ise savaştan kaçmış olmanın mahcubiyeti ve ezikliği ile Medine'ye giremedikleri için çöle dağıldı. Müsennâ yanında kalan az sayıdaki askerlerle bölgede baş başa kaldı. O, halifeye bir mektup yazarak durumu bildirdi. Halife Hz. Ömer ise, korkudan kaçarak Medine'ye gelen askerleri gördüğünde: “Ben

¹⁶¹ el-Asferî, *Târîhu 'l-Hâlifetü'l-Burhâniyyât*, Beyrût, 1993, s. 83.

¹⁶² Apak, “Irak-İran Fetihleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, II/ 141.

¹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/49.

¹⁶⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II/68.

sizin sığınmağınızım.” diyerek onları teselli etti ve onlara karşı oldukça samimi davrandı.¹⁶⁵

Köprü yenilgisi sonrası orduda bulunan Medineli askerlerin, Müsennâ'nın emrinde savaşmak istememelerinden dolayı Medine'ye döndükleri düşünülebilir fakat ayrılışlarının temel sebebi bu büyük mağlubiyet sonrası yaşanan korkudur. Ancak Medineli askerlerin tamamının ayrılmış olması onların Müsennâ'yı komutan olarak istememeleri ihtimalini bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Müsennâ b. Hârise, o sırada bölgedeki Araplar'dan oluşan askerlerin başında komutan olarak kalmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Medine'den gönderilen birlikler onun emrine girmek istememiş, Müsennâ'nın yerine kendi kabile üyelerinden birisinin komutası altında savaşmayı tercih etmiştir. Muhtemelen halife bu durumun farkına varmış ve Müsennâ'yı, Irak bölgesinde tek yetkili komutan olarak tayin etmeyi doğru bulmamıştır. Yoksa bölgede başarıdan başarıya koşmuş, İranlıların özelliklerine hâkim, onları iyi tanıyan ve bölgedeki dengeleri iyi tecrübe etmiş bir komutanı görevden almak veya bir alt mertebeye indirmek ya da yetkilerini kısıtlamak bir bakıma çelişki arz etmektedir.¹⁶⁶

Köprü Savaşı'nın neticesi için net bir şekilde zaferin kazanıldığını, İranlıların hezimete uğradığını nakleden İslâm Tarihi kaynakları da bulunmaktadır.¹⁶⁷

Bu savaştan sonra Medâin halkı Rüstem'e karşı çıkıp diğer bir komutan olan Firûzan'ı Rüstemin yetkisine ortak kılarak iki gruba ayrılmış oldular. İranlılar Medâin bölgesine doğru hareket ettiler. Müsennâ b. Hârise, bir grup Müslüman ile İranlıları takibe başladı. İranlıların komutanlarından ikisi ile karşılaşan Müsennâ, onları ve beraberindeki birçok askeri önce esir aldı sonra boyunlarını vurdu. Daha sonra Müsennâ, Irakta bulunan bazı Müslüman komutanlardan kendisine yardımcı kuvvet göndermelerini istedi. Onlar da ona yardımcı birlikler gönderdiler. Iraktaki komutanlardan gelen takviyeler ile Müsennâ'nın ordusundaki asker sayısı

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/50.

¹⁶⁶ Balcı, “Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi”, s.183.

¹⁶⁷ İbn A'sem el-Kûfi, Ebû Muhammed Ahmed, *el-Fütûh*, Beyrût 1987, I/ 135.

çoğalmıştı.¹⁶⁸ Böylelikle Müsennâ bölgede daha aktif hale gelerek bazı başarılı savaflara girişti.¹⁶⁹

2.2.2. Büveyb Savaşında Müsennâ b. Hârise

Köprü Savaşı'nda Müslümanlar mağlup olmasına rağmen İranlılar Müslümanların üzerine daha büyük bir saldırı düzenleyemiyorlardı. Zira Sâsânî devleti taht kavgaları ile meşguldü. Bu durum Köprü Savaşı'nı kaybetmiş olan Müslümanlara yeniden toparlanma ve cesaret kazanma imkânı verdi. Nitekim Sâsânîlerin bu durumunu bilen ve bundan istifade eden Hz. Ömer İran'a saldırmak için yeni bir seferberlik başlattı.¹⁷⁰

Köprü Savaşı'ndan sonra İranlılar Kisrâ soyundan Yezdicerd'i hükümdarlığa getirerek Arap saldırılarını durdurmak için ciddi anlamda hazırlık içine girmişlerdi. Bu sırada Hz. Ömer, İran'a karşı yeni bir sefer hazırlığı içindeydi. Müsennâ, İranlılar'ın bu hazırlığından haberdar olur olmaz, ordusunu güçlendirmek için Hz. Ömer'den takviye kuvvetlerle yardıma gelmelerini istedi. Halife, ona süratli bir şekilde yardımcı kuvvet göndereceğini bildirdi. Cepheden gelen bu takviye talebi üzerine Hz. Ömer, bölgeye asker göndermek için tekrardan çağrı yaptı.¹⁷¹ Hatta Müsennâ'ya daha çok asker gönderebilmek için zamanında İslâm'ı bırakan, irtidat edip pişman olanların da orduya katılabileceklerini bildirdi.¹⁷²

Hz. Ömer Müsennâ'ya haber gönderip bulunduğu bölgedeki Arap aşiretlerinden destek sağlamasını, gönüllü destek vermek istemeyen Arap kabilelerinden gerekirse zorla asker toplamasını emretti.¹⁷³ Halife Ömer, Müslüman olmayıp sırf Arap ırkçılığı hassasiyetinden dolayı toplanan bazı askerleri savaşa dâhil edip Arapçılık zemininde savaşa katılanları da orduya aldı.¹⁷⁴

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/50.

¹⁶⁹ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.185.

¹⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/51.

¹⁷¹ Hudâri, *Târihu'l-İslâm*, I/201-202; Balçı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", s.180.

¹⁷² Azimli, *Hz. Ömer*, s.89.

¹⁷³ Taberî, *Târih*, IV/ 82.

¹⁷⁴ Azimli, *Hz. Ömer*, s.89.

Halîfe Ömer aynı zamanda, cihat için savaşıacak olan askerlere ganimetlerden daha fazla pay vereceğini söyleyerek Arap aşiretlerini savaşa teşvik etmeye çalıştı. Hz. Ömer'in çağrısı üzerine Becîle, Ezd, Kinâne, Teym, Sa'd Oğulları, Has'am, Hanzala, İcl Oğulları, Âmir Oğulları, Dâbbe Oğulları, Temîm, Nemr, Abdulkayslar gibi Güney Arabistan kökenli aşiretler bir bir Medine'de toplanmaya başladılar. Hz. Ömer toplanan bu kuvvetlerin her birinin başına kendi aşiretlerinden bir askeri komutan tayin etti ve bu şekilde orduları Irak'a sevk etti. Gönderilen bu aşiretlerin başlarındaki komutanlardan Cerîr dışındakilerin hepsi de Müsennâ'ya itaat etmişlerdir.¹⁷⁵

Hz. Ömer, Medîne'de toplanan askerlerin başına Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi başkomutan tayin etti.¹⁷⁶ Ancak Cerîr, sadece kendi kabilesinin başındakilerin komutanıydı. Bu kabilelerden oluşan askerler Irak'a geldiği zaman Hz. Ömer farklı bir problemle karşılaşmıştır. Cerîr, halîfenin emriyle Müsennâ'ya yardımcı kuvvet olarak gönderilmesine rağmen bölgedeki mevcut komutan Müsennâ b. Hârise'nin emrine girmek istememiş “ben de senin gibi bir komutanım senin emrinle hareket edecek değilim” diyerek karşı çıkmış, yetki tartışmasına girmiştir.¹⁷⁷ Oysaki Hz. Ömer Cerîr'e cepheye gittiği zaman başkomutan olacağına dair herhangi bir şey söylememişti. Hatta halife tarafından Irak'a takviye kuvvet olarak gidip Müsennâ ile birleşmesi ve ona itaat etmesi emredilmişti. Aynı zamanda Hz. Ömer, Müsennâ'ya da onun kendi başına hareket edebileceğine dair herhangi bir haber göndermemişti.¹⁷⁸

Bu komutanlık tartışması bölgede ordunun ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Müsennâ, Hz. Ömer'e bir mektup yazıp durumdan haberdar etmiştir. Fakat Hz. Ömer ona cevap olarak gönderdiği mektupta: “Ben seni Allah'ın Rasulü'nün sahabîlerinden olan Cerîr'in üzerine komutan olarak tayin etmemiştim.” diyerek Müsennâ'nın beklemediği bir yanıt vermiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Taberî, *Târih*, IV/ 72-73; Balcı, “Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi”, s.180.

¹⁷⁶ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s.165.

¹⁷⁷ Taberî, *Târih*, IV/ 72-78; İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, Beyrût, 1987, s. 464-465.

¹⁷⁸ Muhammed, Ferec, *Şahsiyyâtu Askeriyeti'l-İslâmiyye*, Kâhire, t.y., s. 193, 194.

¹⁷⁹ Taberî, *Târih*, IV/ 78.

Bu sırada Kisrâ 12 bin kişilik bir Sâsânî ordusu oluşturmuş başına da komutan Mihrân'ı görevlendirip Müslümanların üzerine göndermiştir. Müslümanlar da bunu haber alınca halifenin Müsennâ'nın ordusuna takviye için gönderdiği Cerîr b. Abdullah el-Becelî kumandasındaki birliklerle harekete geçtiler.¹⁸⁰

Medine'den destek için gelen askerlerle Müsennâ b. Hârise'nin, ordusu Büveyb denilen mevkide birleşti. Aynı anda Sâsânîler de Mihrân komutasındaki bir orduyu Büveyb cephesine gönderdiler. İslâm ordusu ile İran ordusu Fırat nehrinin iki yakasında yeniden karşı karşıya geldiler. İranlı komutan, Müsennâ'ya savaşmak için karşı tarafa geçmeleri haberini gönderdi. Köprü Savaşı tecrübesi sebebiyle deneyimli olan Müslüman komutan bu teklifi reddetti. Zaten Hz. Ömer de orduların nehrin karşı tarafına geçmelerini yasaklamıştı. Bunun üzerine Köprü Savaşı'nı kazandıkları için kendilerine güvenen Sâsânî askerleri Fırat'ı aşarak Müslümanların tarafına geçtiler. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra karşılıklı saldırılar başladı.¹⁸¹

Bu hadise, Ramazan ayı içerisinde gerçekleşiyordu. Komutan Müsennâ, güç toplamaları için Müslümanlara oruçlarını açmayı emretti. Bu emir üzerine bütün ordu orucunu bozdu. Müsennâ askerlerini olması gereken yerlere yerleştirdi. Her bayrağın bulunduğu yere gelip komutanlarıyla konuşup kabilelere ve askeri birliklere öğütler verip cihada teşvik etti. Sabırlı, sessiz ve sakin olmalarını tavsiye etti. Ordudaki askerler arasında, Cerîr b. Abdullah el-Becelî de bulunuyordu. İslâm'ın önde gelen şahsiyetleri de bu ordu da yer almaktaydı. Müsennâ onlara hitap ederek: “Ben sesli bir şekilde üç defa tekbir getireceğim. Hazırlıklı olun, ben dördüncü tekbiri getirdiğim zaman saldırıya geçin.” dedi.¹⁸²

Müslüman askerler onun bu emrine uyup itaat ettiler. Müsennâ ilk tekbiri getirince bunu duyan İranlılar süratli davranıp Müslümanlara saldırıya geçtiler. Adeta onları kısıp alarak hareket edemez duruma düşürdüler. Çok şiddetli savaştilar.¹⁸³

¹⁸⁰ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.185.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/50-51.

¹⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/50-51.

¹⁸³ Yâkût el-Hamevî, *Mücemü'l-Büldân*, I/512-513; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s.50-51.

Savaşın şiddetinden çıkan sesler şimşek seslerini andırmaktaydı. Müsennâ, herkesten önce var gücüyle hamle yapıyordu. O, Cerîr'in sağ kanadında bulunuyordu. Müsennâ ile birlikte diğer komutanlar da hamle yaptılar. Savaş meydanından bulutlar halinde tozlar yükseldi. Cerîr de diğer askerlerle birlikte sol cenahtan ve karargâh tarafından akınlar başlattı. İranlılar da çok şiddetli bir şekilde savaşmaktaydılar. Bu durumda Müslümanlar bir kere saldırıp geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Müsennâ, sakalını avucunun içine almış üzüntüsünden sakalını yoluyordu: “Ey insanlar! Bana yönelin, bana gelin ben Müsennâyım.” diye haykırıyordu. Müslümanlar Müsennâ'nın bu çağrısından sonra heyecana gelip tekrar bir saldırıda bulundular. Müsennâ'nın yanında Arap cengâverlerinin en büyüklerinden olan kardeşi Mes'ûd b. Hârise vardı. Mes'ûd bu saldırıda yaralanarak şehit düştü. Bunun üzerine Müsennâ: “Ey Müslümanlar burası en hayırlılarınızın öldürüldüğü bir savaş meydanı, sancaklarınızı daha da yükseltin.” diye haykırarak, Müslümanları Allah için savaşa teşvik etti.¹⁸⁴

Müsennâ b. Hârise, saflarından bazısında gedikler meydana geldiğini görünce askerlere haber göndererek: “Komutan size selam gönderiyor ve gayret edin bugün Arapları utandırmayın diyor.” dedirtti.

Benî İcl kabilesi, bu haberi alınca hemen saflarını doğrultmaya ve aralarındaki boşlukları doldurmaya başladılar. Müsennâ onların bu durumunu görünce çok hoşuna gitti ve gülümsemeye başladı. Sonra da onlara tekrar şu haberi gönderdi: “Ey Müslüman topluluğu! Bu gibi kimselerle nasıl savaşıyor idiyse şimdi de öyle savaşın. Siz Allah'ın dinine yardım edin ki, Allah da sizlere yardım etsin.”¹⁸⁵

Müsennâ ve Müslümanlar, Allah'ın kendilerine nusret ve zafer nasip etmesi için samimiyetle dua ediyorlardı. Savaş süresi hayli uzayınca Müsennâ, cesaretli ve bahadır arkadaşlarından bir grup toplayıp onları kendisini korumaları için arkasına geçirdi ve hızla hareket ederek bizzat Mihrân'a saldırdı.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 165-166.

¹⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/52.

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/ 52.

İran'ın komutanı Mihrân bizzat savaşa katıldı ve çok gayretli bir şekilde savaştı. O, İranlıların en seçkin ve kahraman kumandanlarından biriydi. Savaş esnasında Mihrân öldürüldü.¹⁸⁷ Cerîr ile bu savaşta büyük kahramanlık örneği gösteren Münzir b. Hassân el-Dabbî arasında Mihrân'ı kimin öldürmüş olduğuna dair ihtilaf çıktı. Onların ihtilafını bir şekilde çözen Müsennâ ile Cerîr arasında bir takım kırgınlıklar meydana geldi.¹⁸⁸ Bazı rivayetlerde ise Mihrân'ı, Müsennâ'nın saldırıya geçtiği zaman öldürdüğü zikredilmektedir.¹⁸⁹

İranlı Mecûsiler, bozguna uğrayıp kaçmaya başladılar. Müslümanlar ise onları takip edip kaçan askerlerin arasını ayırıyorlardı. Müsennâ b. Hârise, İranlıların köprüden geçmesine müsaade etmesinler diye köprübaşına muhafızlar göndermişti. Bu muhafızlar İranlıların geçmesine engel olup Müslümanların geçmelerine imkân tanıdılar. O gün ve gece boyunca Müslümanlar onları takip etmeye devam ettiler. O gün ağır bir şekilde mağlup olan Mecûsilerden yüz bine yakın asker telef oldu. Kimisi öldürüldü, kimisi de azgın sulara boğuldu.¹⁹⁰

Müsennâ b. Hârise, bu savaşla ilgili taktiğini şu şekilde anlatmıştır: “Düşman ordusundan önce köprü geçidine yetişmem gerekiyordu. Bunun için bir hayli güçlüğ çektim. Fakat yüce Allah bize yardımını gönderdi ve biz kötü bir duruma düşmekten kurtulduk.”¹⁹¹ Savaş sonrasında cesetler meydana yığıldı kaldı ve kemikler yıllarca meydandan kaldırılmadı.¹⁹²

Müslümanlar, bol miktarda ganimet ele geçirdiler. Bu ganimetlerin bir kısmını mal, bir kısmını da gıda maddesi oluşturuyordu. Hz. Ömer'e müjdeyi verip ganimetlerin beşte birini gönderdiler. Maalesef gerçekleşen bu savaşta, Müslümanların önde gelen şahsiyetlerinden çok kimseler de şehit oldular. Müslümanların muzaffer olduğu bu savaş dolayısıyla, İranlıların moralleri bozularak

¹⁸⁷ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 166.

¹⁸⁸ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.185.

¹⁸⁹ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 166.

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/51-52.

¹⁹¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II/69.

¹⁹² Azimli, *Hz. Ömer*, s.90.

cesaretleri kırıldı. Müslümanların, Dicle ve Fırat arasındaki İran topraklarına hücum etme fırsatları doğdu.¹⁹³

Sâsânîlerin komutanı Mihrân ve yanında bulunan İran'ın önde gelen şahsiyetleri helak olunca Müslümanlar Irak beldelerine hücum etme imkânı buldular ve saldırılar gerçekleştirdiler. Yakınlarda bulunan Hanâfis panayırına, kuşluk vaktinde Müsennâ ve adamları saldırı gerçekleştirdiler. İnsanlar mallarını onlara bırakıp kaçtılar. Böylece Müslümanların eline bol miktarda altın, gümüş ve diğer değerli eşyalar geçmiş oldu.¹⁹⁴

Müsennâ'nın panayırları basma sebebi, yıllarca Sâsânî sömürsü altında yaşayan bir ezilmişlik psikolojisiyle hareket etmesinden kaynaklanabilir. Bu durum bölgenin ekonomisini acımasızca sömüren büyük devlete karşı takınılmış bir tavır olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁵ Bu savaşla alakalı ünlü şairlerden A'ver eş-Şenî el-Abdî¹⁹⁶ ve Urve b. Zeyd şiiirler söylemişlerdir.¹⁹⁷ Müsennâ'nın kahramanlığı ve süvarileri ile birlikte Mihrân ve askerlerini nasıl yok ettiğini anlatan şiiir şu şekildedir:

“Mihrân'ın ordusunu leşlere dönüştürdü

Müsennâ süvarileri ile üzerlerine yürüdü

Farslılardan savaşçıları öldürdü

Mihrân'ı ve askerlerini yok etti

Müsennâ ve askerleri onları helâk etti.”¹⁹⁸

Büveyb Savaşı, cahiliye dönemi de dâhil olmak üzere o zamana kadar Araplar ile İranlılar arasında gerçekleşen savaşların en çetin ve en şiddetlisi olarak kabul edilmiş, kaynaklarda da bu şekilde yer almıştır. Müsennâ b. Hârise büyük helake uğrattığı İran ordusunu takip ederek onların kayıplarını daha da artırmak için çabalamıştır.

¹⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/ 52.

¹⁹⁴ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 166.

¹⁹⁵ Azimli, *Hiz. Ömer*, s.91.

¹⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/52.

¹⁹⁷ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 166.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/52.

14/635 yılında gerçekleştirilen bu savaş, Sâsânî imparatorluğunun başkentinde büyük bir korku ve paniğe yol açtı. Nitekim bunun ardından İranlılar geri çekilmeye başladılar. Çünkü Dicle ve Fırat bölgesinde Müslümanlara karşı koyabilecek önemli bir güç gönderecek durumları kalmamıştı.¹⁹⁹

2.2.3. Kâdisiye Savaşında Müsennâ b. Hârise

Müslümanlarla İranlılar arasında meydana gelen en önemli savaşlardan biri de Kâdisiye Savaşı'dır.²⁰⁰ Aynı zamanda bu savaş İran'ın kapılarını Müslümanlara tamamen açan, İslâm tarihi kaynaklarında büyük zafer olarak nitelendirilen bir savaştır. Müsennâ vefâtından dolayı çarpışmalarda yer almamıştır. Ancak bu savaşın öncesinde Müsennâ'nın komuta ettiği savaşlarda elde edilen zaferler Arapların Sâsânîlerin de yenilebileceğine inanmalarını sağlamıştır. Yine Müsennâ'nın savaşla ilgili başkomutana yapmış olduğu vasiyetinde görüş ve önerileri zaferde büyük rol oynamıştır. Bundan dolayı İslâm tarihinde önemli yeri olan Kâdisiye savaşının hazırlık, çarpışma ve sonuçlarından bahsetmek gerekir.

Büveyb Savaşı'yla beraber Müsennâ ile Cerîr arasında komutanlık tartışması yaşanmıştır. İki komutan bu şekilde yetki tartışmasına girince Hz. Ömer ikisini de görevden almayı uygun görmüştür. Hz. Ömer İranlıların Müslümanlara karşı savaş hazırlığı yaptığı haberi üzerine ordunun bir kanadına Zübeyr, bir kanadına Abdurrahmân b. Avf'ı getirmiş öncü birliklerin başına da Talha b. Ubeydullah'ı görevlendirerek önceden yola çıkarmış kendisi de başkomutanlık için hazırlıklara başlamıştır.²⁰¹

Büveyb Savaşı'ndan sonra Rüstem, başlarına Câbân'ı komutan olarak tayin ettiği bir orduyu harekete geçirdi. İran ordusu Hîre ile Kâdisiye arasında, Nemârik diye bilinen bölgede Müslüman orduyla karşılaştılar. İslâm ordusunun süvâri

¹⁹⁹ Muhammed Ebu'l-Fadl, İbrahim-Ali Muhammed el-Becavî, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-İslâm*, Beyrût, 1968, s. 226- 227; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2*, s. 127.

²⁰⁰ Demircan, *Râşid Halifeler*, s. 50.

²⁰¹ Taberî, *Târih*, IV/ 83-84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/52.

birliğinin başında Müsennâ b. Hârise bulunuyordu. İki tarafta çok şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Cenâb-ı Allah, İranlıları ağır bir şekilde hezimete uğrattı.²⁰²

Sâsânîler, Büveyb Savaşı yaşandıktan sonra, kendilerinin Araplar karşısında aciz duruma düştüklerinin farkına varmaya başladılar.²⁰³ Yenilgilerine sebep olarak iç çekişmelerini görüyorlardı. Bu iç karışıklıklara son vermek amacıyla, Sâsânî sarayında liderlik mücadelesine girişmiş olan Rüstem ile Firûzân isimli komutanlara birlikte hareket etme çağrısı yaptılar.²⁰⁴ Böylece İran'da Müslümanlara karşı birlik sağlanmış oldu.²⁰⁵

Müsennâ, İrandaki yeni gelişmeleri başkente bir mektupla aktardı.²⁰⁶ Kisrâ'nın soyundan olan Yezdicerd'in başa geçirilmesi ve İranlıların, onun etrafında birlik olması, Müslümanların ele geçirdiği birçok kalenin İranlılar tarafından tekrar ele geçirilmesine sebep oldu. Ayrıca bu gelişme İran toplumunda güçlü bir istek meydana getirdi. Bu durum da Müslümanlar açısından zorlu bir sürecin başlangıcı olacaktır.²⁰⁷

Müsennâ'nın İranlılar'ın hazırlık yaptığına dair gelişmeleri bildiren haberi Hz. Ömer'e ulaşmadan Sevâd halkı topluca dinden döndüler. Anlaşma yapılanlar da anlaşmayı bozdular. Müsennâ, Sevâd halkının bu isyanını bastırmak için tekrar bölgeye doğru yola çıktı. Zû Kâr'da Sevâd halkıyla çarpışmaya başladı. Bu sırada, Hz. Ömer'den Müsennâ'ya yeni bir haber geldi. Halîfe Müsennâ'ya, düşmanın sınırdan uzaklaştırılmasını ve savaşı sulak arazilere kaydırmasını emrediyordu. Müsennâ bu emre itaat etti ve kendisi karargâhta kalıp askerlerini Kâdisiye yolu üzerindeki Hal ve Şirâf²⁰⁸ topraklarına sevketti.²⁰⁹

²⁰² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/47.

²⁰³ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 125.

²⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV/151.

²⁰⁵ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 127.

²⁰⁶ Muhammed Ebû Fadl İbrahim v.d, *Eyyâmu'l Arab fi'l-İslâm*, s. 231; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 127.

²⁰⁷ Azimli, *Hz. Ömer*, s.91.

²⁰⁸ Fırat'ın güneyinde Vâkısâ yakınlarındaki bölgedir. Yâkût el-Hamevî, *Mücemü'l-Büldân*, III/331.

²⁰⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II/70-71.

Bu arada halîfe Hz. Ömer hac mevsiminde bir araya gelen Müslümanları cepheye çağırarak topyekûn bir seferberlik ilan etti.²¹⁰ Arabistan'ın dört bir yanından gelen insanları, Hz. Ömer etrafında topladı ve Medine'den çıktı. Daha sonra Şirâf bölgesindeki bir su kenarında konakladı. Burada askerlerini düzenleyip topladı. Hz. Ömer kendisi de bizzat savaşa gitmek için hazırlık yaptı. Askerleri için bir ordugâh kurdu.²¹¹

Hiz. Ömer kendisinin askerlerle Irak'a gitme konusunda istişare yaptı. Askerler yürü ve bizi de beraberinde götür deyince Hz. Ömer onların bu görüşüne katıldı. Orduya: "Bugün herkes hazırlıklarını tamamlasın. Benim de sefere gelmem konusunda görüşünüzden daha değerli bir görüş gelmezse ben sizinle birlikte hareket edeceğim." dedi. Daha sonra Rasûlullah'ın ashabının öncüleri ile yaptığı istişare sonucunda varılan karar üzerine başkomutan olarak Irak'a gitme fikrini değiştirerek onlardan kendisinin dışında ordunun başına görevlendirebileceği birisini teklif etmelerini istedi.²¹²

Hiz. Ömer, İslâm ordusunun başına komutan olarak kimi atayacağı konusunda istişare ederken Sa'd'ın mektubu geldi. Orada bulunanlar Sa'd'ın bu göreve lâyük olduğunu belirttiler. Böylelikle Sa'd'ın komutan olarak görevlendirilmesi konusunda görüş birliğine varılmış oldu.²¹³

Hiz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın komutan seçilmesi ve İranlılarla yapılacak olan savaşa nereden başlanacağına dair halk ile istişare etti.²¹⁴ Daha sonra Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı yanına çağırarak Irak bölgesinde yapılacak olan savaşlarda ordunun başkomutanı olarak görevlendirildiğini bildirdi ve bazı tavsiyelerde bulundu.²¹⁵ Müsennâ ve Cerîr'e de başkomutan seçilmiş olan Sa'd b. Ebî Vakkâs'a itaat etmelerini bidiren bir mektup gönderdi.²¹⁶

²¹⁰ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarih 2*, s. 127.

²¹¹ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s. 186.

²¹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II/390- 391.

²¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II/390-390.

²¹⁴ Güzel, Ahmet, "Hulefâ-i Raşidîn Döneminde Halîfelerin Halkla İlişkileri", *İSTEM*, 2005, s.254.

²¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 391.

²¹⁶ Taberî, *Târih*, IV/ 78.

Hız. Ömer'in cesaretli, denenmiş ve kabiliyetine rağmen, başkomutanlık için Müsennâ'yı tercih etmeyip; onun yerine Mekke'nin meşhur kabilesine mensup ve Peygamber'in en sadık taraftarlarından biri olan Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı komutan olarak görevlendirmesi isabetli bir seçimdi. Çünkü Müsennâ'nın, Arap kabileleri arasında çekişmeye sebep olacağı için tercih edilmemesi doğaldı. Sa'd b. Ebî Vakkâs hem İslâm'daki önceliği, hem seçkin kabilesi sebebiyle toplumdaki bütün aşiretlerce kabul edilebilecek bir adaydı.²¹⁷

Müsennâ, Sa'd'ın bölgeye görevlendirildiği zaman hastalığı giderek artmasından dolayı evine götürülmesine rağmen, ona ve ordusuna yol gösterip yardımcı olabilmek için bölgenin özelliği hakkında ve Sâsânîler'in durumuyla alakalı bir mektup yazarak birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Mektupta yer alan tavsiyelerin Kâdisiye Savaşı'nın seyrine etki ettiği görülmektedir.²¹⁸

Müsennâ'nın gönderdiği mektubun muhtevası şu şekildedir: *“İran topraklarına hemen girip rastgele dalmayınız. Acele hareket etmekten uzak durunuz, tedbirli davranınız ve hırsla hareket etmeyiniz. Allah Müslümanlara zafer nasip etmişse zaten o topraklar Müslümanların olacaktır. Allah mağlubiyeti mukadder kılmışsa, o zaman arkanızda bulunan tepelere dayanıp gizlenmelisiniz. Mağlubiyet söz konusu olur da geri çekilmek zorunda kalırsanız ric'at hattı olarak arkanıza alacağınız tepeleri aklınızdan çıkarmayın. Böylesi sizin için daha güvenli olur ve daha cüretkâr hareket etmeyi başarabilirsiniz. Zafere ulaşıncaya kadar bu şekilde tedbirli davranınız, bu sizin için faydalı olandır.”*²¹⁹

Hız. Ömer, Sâd'ı toplanmış bulunan Müslüman ordunun yanına çıkardı. Askerlerin sayıları dört bin civarındaydı. Bunlar içerisinde Nu'mân b. Humayda'nın oğlu Humayda Bârikîlerin başında idi. Amr b. Ma'dîkerb ile Ebû Sebre b. Züeyb Mezhiçlilerin öncüsü idi. Sudâ'lıların başında Yezîd b. Hâris, Kays Aylânlıların başında ise Bişr b. Abdullah el-Hilâlî bulunmaktaydı. Hız. Ömer, onların yanına çıktığında Husayn b. Numeyr ve Muâviye b. Hudeyc ile beraber irice olan Sekûnu bir takım gencin yanından geçerken yüzünü çevirmişti. Kendisine: “Bunlarla senin

²¹⁷ K.V. Zettersteen “Sa'd b. Ebî Vakkâs”, İA, İstanbul, 1967, X/ 19.

²¹⁸ Taberî, *Târih*, IV/ 88-89.

²¹⁹ Algül, *İslâm Tarihi*, II/265.

aranda olan nedir?” diye sorulunca Hz. Ömer: “Araplardan şimdiye kadar bunlardan daha çok rahatsızlık duyduğum kimse yoktur.” diye cevap verdi. Bu kişiler arasında Sevdân b. Humrân Hz. Osman’ı, İbn Mülcem Hz. Ali’yi öldürmüş; Muâviye b. Hudeyc, kendisini Hz. Osman’ın intikamını almak istiyor gibi göstererek Müslümanlara kılıcını çekmiş, Husayn b. Numeyr ise Hz. Ali ile savaşmak konusunda en fazla aşırıya giden kimselerdendi.²²⁰

Büyük çoğunluğu Irak hudûduna yakın bölgelerde yaşayan aşiretlerden oluşan ordu gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra²²¹ Hz. Ömer onlara tavsiyelerde bulundu, öğütler verdi. Daha sonra da onları yolcu etti. Halîfe Hz. Ömer, Sa’d’ın gidişinden sonra, takviye kuvvet olarak iki bin Yemenli ve iki bin de Necidli gönderdi. Müsennâ b. Hârise’nin yanında ise sekiz bin asker bulunmaktaydı.²²²

Sa’d b. Ebî Vakkâs, Irak topraklarına vardıktan sonra bölgedeki askerlerin komutanı olarak faaliyetlerine başladı. Müsennâ, Sa’d’ın bölgeye gelmesini beklemekteyken vefat etti.²²³ Vefat etmeden önce askerlerini kardeşi Muannâ’ya emanet etti ve ona bir takım tavsiyelerde bulundu.²²⁴ Bazı İslâm tarihi kaynaklarına göre ise askerlerinin başına Beşir b. el Hassâsiyye’yi vekil olarak atamıştır.²²⁵

Muannâ b. Hârise eş-Şeybânî ile Müsennâ’nın hanımı Selmâ bint. Hafs, Şirâf denilen mevkiye vardılar. Muannâ kardeşinin şehit olmasından sonra Kâdisiye de bulunan Münzir’in oğlu Kâbus b. Kâbus’un üzerine gitmişti. Kâdisiye’ye Kâbus’u İranlılar göndermiş ve o bölgedeki Arapları savaşa katması için görevlendirmişti. Muannâ onun üzerine saldırı gerçekleştirerek onu kısıpaca aldı ve sonra beraberindeki askerlerle birlikte onu öldürdü. Daha sonra da Sa’d’ın yanına Zû Kâr taraflarına geri döndü.

Muannâ, Sa’d’a Müsennâ’nın kendisine ve Müslümanlara tavsiyelerini şu şekilde bildirdi: “Kardeşim Müsennâ, İranlılarla kendi bölgelerine en yakın yerde,

²²⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 391.

²²¹ Belâzürî, *Fütûh*, s.356.

²²² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 391-392; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, s.1456.

²²³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/392.

²²⁴ Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, II/265.

²²⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392.

İranlıların hududunda çarpışmayı ve İran ülkesinin içlerinde savaşmayı emrediyordu. Çünkü Allah Müslümanları muzaffer kılacak olursa ondan sonrası da onların lehinedir. Yok, muzaffer olamazlarsa yollarını daha iyi bildikleri yakın bir bölgeye dönerler, kendilerine ait topraklarında daha bir cüretle yeniden Allah onları İranlılara karşı muzaffer kılıncaya kadar daha cesaretle savaşma imkânı bulurlar.”²²⁶

Sa'd ve beraberinde bulunan askerler, tavsiyelerinden dolayı Müsennâ'ya rahmet dileklerinde bulundular. Sa'd, Müsennâ'nın kardeşi Muannâ'yı aynı görevinde tuttu. Müsennâ'nın ailesi hakkında hayırlı dualarda ve tavsiyelerde bulundu.²²⁷

Halifenin emri ile Sâsânî bölgesine giren Sa'd b. Ebî Vakkâs ilk önce Müsennâ b. Hârîse'nin göndermiş olduğu mektupla bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi aldıktan sonra gerek onun aktardığı haberler, gerekse halifenin yönergesi doğrultusunda önce Zerûd daha sonra da Şîrâf denilen beldelerde karargâh kurdu.²²⁸

Kâdisiye Savaşı'nda bulunan askerlerin sayısı toplamda otuz küsur bin kişi idi. Kâdisiye Savaşı sonrası ganimetlerinden pay alan askerlerin sayısı da otuz bin civarında idi. İran ordusuna karşı Rabîa kabilesinden daha cesur olan kabile yoktu. Bu sebeple Müslümanlar onları “Arslanların Rabîası, İranlıların Rabîasına karşı” diye adlandırmışlardır. Hz. Ömer bölgede işe yarayabilecek olan görüş sahibi, şerefli, hatip, şair ve insanlar arasında hatırı sayılır kim varsa hepsini Sa'd'ın yanına göndermişti. Sa'd Irak topraklarında Müsennâ b. Hârîse'nin askerlerinden oluşan Müslümanların da toplanmasını istedi ve Şîrâf denilen mevkide hep birlikte bir araya geldiler.²²⁹

Sa'd askerler toplandıktan sonra orduyu yeniden düzenledi, komutanlarını tayin etti. Her on kişinin başına bir komutan tayin ederek yeni kuvvetler oluşturdu.²³⁰ Sancaklar üzerinde ise diğerlerine göre daha erken Müslüman olmuş kişileri görevlendirdi. Savaş işlerini idare etmeleri için atlı birliklerin, öncülerin, piyadelerin,

²²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392-393.

²²⁷ Algül, *İslâm Tarihi*, II/ 266.

²²⁸ Belâzürî, *Fütûh*, s. 356.

²²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392.

²³⁰ Azimli, *Hz. Ömer*, , s.92.

gözcülerin ve kanatların başına maharetli komutanlar tayin etti. Ve bunları ancak Hz. Ömer'den bir bildiri gelmesi halinde görevden aldı.²³¹

Hz. Ömer, aralarında doğabilecek anlaşmazlıklarda hüküm vermek üzere Abdurrahman b. Rabîa el-Bâhilî'yi görevlendirdi. Askerler arasında ganimetlerin paylaşılması görevini de Abdurrahman b. Rabîa el-Bâhilî'ye vermişti. Elçi ve İslâm'a davetçi olarak Selmân-ı Fârisî'yi, kâtipleri olarak da Ziyâd b. Ebîh'i tayin etti.²³² Ayrıca kabileler ve sancaklar arasında gelip giden, askerleri savaşa teşvik eden şâirler ve hatipler de görevlendirdi.²³³

Orduda komutan Sa'd b. Ebî Vakkâs ile birlikte Bedir'e katılmış olan sahabîlerden 99 kişi, 'Beyatü'r-Rıdvân' ve daha sonra Hz. Peygamber ile arkadaşlığı olmuş kimselerden 310 küsur kişi, Mekke fethinde bulunmuş olan sahabîlerden 300 sahâbî, sahabe çocuklarından ise 700 kişi bulunuyordu.²³⁴

Daha sonra Hz. Ömer'den Sa'd'a bir mektup ulaştı. Mektupta yer alan görüşler Müsennâ'nın görüşüyle mutabıktı. Bu da Müsennâ'nın yetenekli ve ileri görüşlü bir komutan olduğunun ispatıdır. Diğer taraftan Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye de mektup yazarak Irak askerlerini ve seçtiği kimseleri, Sa'd'ın askerlerine takviye birlik olarak katılmaları için cepheye göndermesini emretti.²³⁵

İran birlikleri 120 binden fazla askerden meydana gelmekteydi.²³⁶ İslâm ordusu komutanı Sa'd b. Ebî Vakkâs çarpışmaya başlamadan önce bir heyet oluşturarak Kisrâ'ya gönderdi ve onu İslâm'a davet etti.²³⁷ Yaptıkları daveti kabul etmedikleri takdirde cizye vermek suretiyle Müslümanların hâkimiyeti altına girdiklerini bilip kabul etme seçeneği sunduklarını, buna da karşı çıkılması durumunda ise savaşa müracaat etmekten başka çarenin kalmayacağından bahsettiler.²³⁸

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392.

²³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392.

²³³ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 173.

²³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 393.

²³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 393-394.

²³⁶ Demircan, *Râşid Halifeler*, s. 51.

²³⁷ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s.186.

²³⁸ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2*, s. 128.

Yezdicerd elçiyi dinledikten sonra önceleri İran hâkimiyetinde yaşamalarına izin verdikleri Arapları, Sâsânî Devletine karşı nankörlük etmekle suçladı. Onun bu suçlamasına karşılık heyet içerisinde bulunan ve İranlıların sınırlarında ikâmet eden Arap komşularına muamelelerini yakından bilen Muğire b. Zürâre, Müsennâ b. Hârise'nin İranlılara başkaldırıp saldırmasındaki haklı davasını ispatlar nitelikte cevap vermiş ve şunları söylemiştir:

“Ey hükümdar! Hakkımızda söyledikleriniz doğru değil yalandır. Sizin idareniz altındayken biz çok kötü ve ağır şartlar altında yaşadık. Açlığımız bir başka açlıktı. Gıdalarımız, böceklerden oluşmaktaydı. Evimiz kuru, çorak, topraktı, deve ve koyun tüylerinden kendi dokuduklarımızı giyerdik. Dinimiz ise birbirimiz katletmek, bozgunculuk çıkarıp insanları birbirine düşürmekti. Bugün ise Yüce Allah bize Rasûlü'nü gönderdi. O bizi Müslüman olmaya davet etti. İlk Müslüman ve onun ilk halîfesi olan Hz. Ebû Bekir de bizi İslâm'a davet etti. Önce reddettik, Onu yalanladık. Fakat sonra Allah kalplerimizi iman sevgisi ile doldurdu. Biz de Rasûlü, Allah'ın bize bir nimeti olarak kabul ettik. Artık onun her buyruğunu Allah'ın birer buyruğu olarak telakki ettik. O, bize Allah'ın yerin göğün tek sahibi ve tek yaratıcısı olduğunu, hiçbir ortağı ve benzerinin bulunmadığını, her şeyi onun var ettiğini ve her şeyin sonunda ona döndürüleceğini öğretti. Sonra bu öğrettiklerini başka insanlara da ulaşmasına vesile olmamızı tavsiye etti. İşte biz bu emri yerine getiriyor, bu kutsal vazife için cihat ediyoruz. Görevimiz bize buyrulanları başkasına duyurup ulaştırmaktır. Duyurduklarımızı kabul eden kullar, bizim kazandıklarımızı kazanacaklardır, kabul etmeyenlere ise bizler cizye teklif edeceğiz. Cizyeyi vermeyi de reddedenlerle savaşağız. Şimdi siz de bu iki seçenektan birini seçin. Cizye vermek mi istersiniz savaşmak mı? Teslim olun, kurtulun.”²³⁹

Muğire b. Zürâre'den bu sözleri işitince son derece sinirlenen Yezdicerd, üzerlerine göndereceği ordularla bütün Müslümanları yok edeceğine dair tehditler savurdu. Yapılan bu görüşmelerden de herhangi bir sonuç çıkmayınca savaş kaçınılmaz hale geldi.²⁴⁰

²³⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II/73-74.

²⁴⁰ Belâzürî, *Fütüh*, s.358-360; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 128-129.

Kâdisiye Savaşı'nın ilk etabında Sâsânî ordusunda bulunan 70 fil²⁴¹ Arap atlarının gerilip ürkmesine ve bundan tedirgin olan savaşçıların dağılmasına sebep oldu. Bunun üzerine Müslüman ordu komutanları filleri idare eden askerlerin okla vurulmasını, bu şekilde fillerin kontrolsüz hale getirilmesini emrettiler. Bu savaş taktiği başarılı oldu ancak gerçekleşen ilk çarpışmalarda pek çok sayıda Müslüman asker şehit oldu. Ermâs Günü olarak isimlendirilen bu ilk günde karşılıklı saldırılar ve çarpışmalar geç vakitlere kadar devam etti.²⁴²

Savaşta başkomutan olan Sa'd'ın ayak damarları ağrımakta idi ve vücudunda çeşitli yaralar bulunmaktaydı. Bu mazereti nedeniyle savaş alanında duramıyordu, ama bulunduğu mekândan askerlerin durumunu seyrediyor ve onlara çeşitli taktikler veriyordu.²⁴³

Müsennâ b. Hârise'nin şehit olmasından sonra Sa'd Müsennâ'nın dul hanımı Selmâ ile Şirâf denilen bölgede daha önce evlenmişti.²⁴⁴ Savaşın ilk günü olan Ermâs Günü'nde düşman askerleri etrafı çevirip, gidip geldikçe Sa'd heyecandan yerinde duramıyordu. Bu bakımdan evinin tepesinde sabırsızlığından dolayı hareket etmeye başladı. Selmâ İran ordusunun yaptıklarını görünce: "Ah bugün Müsennâ olacaktı! Bugün atların önünde Müsennâ gibi komutan yoktur." dedi. Fakat Selmâ, bu sözleri arkadaşlarının başına gelenlerden dolayı üzülen ve kendisinin durumundan da rahatsız olan, bu sebeple iyice sabırsızlanan bir komutanın önünde söylemişti. Sa'd bu sözler üzerine karısının yüzüne bir tokat vurarak: "Savaşın etrafında bu şekilde dönüp durduğu bir bölükte Müsennâ olsaydı ne yapabilirdi ki sanki?" deyince Selmâ: "Hem kıskançlık hem de korkaklık bir arada öyle mi?" diye sordu. Sa'd: "Rabbime yemin ederim ki benim ne durumda olduğumu gördüğün halde sen bile beni mâzur görmeyecek olursan, hiçbir kimse benim mâzur olduğumu kabul edemez." dedi. Daha sonra herkes bu yaşananları diline doladı ve Sa'd'ın aleyhine şiir söylemeyen,

²⁴¹ Halife b. Hayyât, *Târîhu'l- Halife b. Hayyât*, s. 163.

²⁴² Belâzürî, *Fütûh*, s.358-360; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 408.

²⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/76.

²⁴⁴ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, s.1456.

görüş ileri sürmeyen hiçbir şair kalmadı. Hâlbuki başkomutan Sa'd ne korkaktı, ne de kendisinin kınanacak bir durumu vardı.²⁴⁵

Savaşın ikinci günü, Halîfenin emri ile Şam bölge komutanı Ebû Ubeyde'nin Irak Cephesi'ne sevk ettiği takviye birlikler İslâm ordusuna moral olmuştu. Kesin bir sonuç alınamayan savaşın bu ikinci günü ise “Ağvâs Günü” olarak adlandırılmıştır.²⁴⁶

Kâdisiye Savaşı'nın üçüncü günü sabahında, Şam'dan gelen Hâşim b. Utbe komutasındaki asıl destek birlik Kâdisiye'ye ulaştı. Karşılıklı saldırılar gün boyu devam etti. Askerler, geceyi de savaşıyor geçirmek zorunda kaldılar. Bu geceye de “Leyletü'l-Herîr” adı verilmiştir. “İmâs Günü” olarak anılan üçüncü gün savaşları, o zamana kadar Araplar ile İranlılar arasında gerçekleşen en şiddetli çarpışma olarak tarihe geçmiştir.²⁴⁷

Savaşın dördüncü gününde Müslüman askerler, İran saflarını yarararak İran'ın başkumandanı Rüstem'in karargâhına kadar varmayı başardılar. Komutan Rüstem yakalanarak öldürüldü. Rüstem'in öldürülmesi ve İran ordusunun merkez birliklerinin mağlup edilip bozguna uğratılması savaşın kaderini belirlemiş oldu.²⁴⁸

Kâdisiye Savaşı'nın meydana gelmiş olduğu yıllar aynı zamanda Yermük Savaşı'nın da yılları olarak bilinmektedir.²⁴⁹ 14/635 yılında meydana gelen bu büyük savaş sonucunda çok fazla asker kaybı veren İranlılar, başta Medâin olmak üzere ülkenin iç kısımlarına doğru kaçmak durumunda kaldılar.²⁵⁰

Kâdisiye Savaşı ile ilgili kronolojide bir belirsizlik olduğunu zikredenler vardır. Bu savaşın 14/635 veya 16/637 yılında olduğu konusunda tarihçiler tam karar verebilmiş değillerdir. Bu arada İran tarihi bakımından önemli bir şahsiyet olan son

²⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 411-412.

²⁴⁶ Yâ'kûbî, *Târih*, II/144-145.

²⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 415-416.

²⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 419.

²⁴⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mücemü'l-Büldân*, IV/291-293; es-Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Târihu'l-Hulefâ*, Kâhire, 1969. s. 131; Muhammed Hudâri, *İtmâmü'l-Vefâ*, s. 116-118.

²⁵⁰ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, s. 131.

büyük İran Kısırâsı Yezdicerd de, Müslüman askerlerden kaçarken has adamları tarafından katledilmiştir.²⁵¹

Kâdisiye Savaşı İran'ın kapılarını Müslümanlara tamamen açmıştır. İran'ın düşüşünü de hızlandıran bu savaş İslâm tarihi kaynaklarında “Büyük Zafer” olarak yerini almıştır. Birçok şair bu zaferi terennüm eden şiirler kaleme almıştır.²⁵²

Kâdisiye Savaşı'nda her ne kadar Müsennâ b. Hârise bulunmamış ise de, Onun kamutan Sa'd b. Ebî Vakkâs'a tavsiyeleri ve savaş hakkında verdiği taktiklerin savaşın kazanılmasında büyük katkısının olduğu muhakkaktır.

²⁵¹ Heribert, Busse, “Dört Raşit Halife ve İlk Fetih Dalgası”, çev. Cem Zorlu, *İSTEM* 2005, sy. 6. s. 292.

²⁵² Yücesoy, Hayrettin, “Kâdisiye Savaşı”, *DİA*, XXIV/136-137.

III. BÖLÜM

VEFÂTI VE ŞAHSİYETİ

3.1. Vefâtı

Müsennâ b. Hârise, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Kâdisiye Savaşı için gelişinden önce kötüleşen yarası sebebiyle 14/635 tarihinde vefât etti.²⁵³ Vefât etmeden önce de askerlerinin başına Beşîr b. el-Hasâsiyye'yi vekil olarak atadı.²⁵⁴ Ona, Sa'd b. Ebî Vakkâs geldiğinde onunla birlikte, onun komutası altında hareket etmesini vasiyet etmiştir.

Bazı kaynaklarda onun vefâtıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Sa'd b. Ebî Vakkâs Irak'a ulaştığı vakit üç ay boyunca es-Sa'lebiyye'de kaldı. Sonra 15/636 yılında el-Uzeyb'e vardı. O sırada Müslümanların komutanı olan Müsennâ b. Hârise hastaydı. Müsennâ, Sa'd'a düşmanla karşılaşacağı zaman, Kâdisiye ile Uzeybe arasında bir bölgede çarpışmasını tavsiye etti. Sonra ağrıları çok şiddetlenince kabilesine götürüldü ve oraya ulaşıncaya vefât etti. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkâs onun karısı ile evlendi.” Verilen bu bilgilere göre Müsennâ b. Hârise 15/ 636 yılında vefat etmiştir.²⁵⁵

3.2. Şahsiyeti

3.2.1. Askeri Özellikleri

Hz. Ömer Müsennâ b. Hârise'yi, “Başına Buyruk” olarak adlandırmıştır.²⁵⁶ Meşhur şairlerden olan Urve b. Zeyd, Müsennâ b. Hârise'nin savaşlardaki kahramanlığını şiirleri ile övmüştür. Onun gibi emîrin Irak'tan geçmediğini, cesaretinden dolayı Onun Haffan'daki aslanlara benzediğini belirtmiştir.²⁵⁷

²⁵³ Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 391-392.

²⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II/ 392.

²⁵⁵ Balcı, “Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri”, s. 193.

²⁵⁶ Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

²⁵⁷ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 173.

Müsennâ b. Hârise bilhassa Sâsânîler'e karşı gerçekleştirdiği mücadelelerde cesur, kahraman, mâhir, kararlı, ileri görüşlü, aldığı emirlerde sebât eden bir kimse idi. Irak-İran bölgelerinde çetin savaşlar yaptı.²⁵⁸

Köprü Savaşı'nda kendisine kadar altı komutanın şehit edilmesinden sonra ancak yedinci sırada komutanlığı devralan Müsennâ dağılan orduyu maharetli bir şekilde toparlamış daha büyük kayıplar verilmesini engellemiştir.

Bölgedeki Gayr-i Müslim Arap aşiretlerini sömürgeci İran'a karşı örgütlemedeki öncülüğü, Arap kabilelerini ortak amaç etrafında birleştirmesi, karşılıklı çıkarları gözeterek kabileler arasında denge kurmadaki ustalığı, uzun mücadeleler vererek edindiği tecrübesi, tutarlı ve samimi kişiliği, keskin zekası, Müsennâ b. Hârise'nin böyle büyük başarılar elde etmesinde en büyük etkenlerden bazılarıdır.²⁵⁹

Müsennâ b. Hârise, bazı meşhur olayların kahramanı olmuştur. Özellikle Köprü Savaşı'ndan sonraki Büveyb Savaşı'nda İranlıların, yüz bin kişiye yakın ordusunu mağlup etmeyi başarmıştır.²⁶⁰

3.2.2. Ahlâki Özellikleri

Müsennâ b. Hârise şehit olurken bile ızdırabını bir tarafa bırakarak tecrübelerinden Müslümanları ve dolayısıyla Müslümanlığı yararlandırmayı önemsemiştir. Canı bedenden giderken uğruna yürüdüğü dinin hayrını ve menfaatini birinci hedef olarak kabul etmiştir. Müsennâ'nın bu hassasiyeti başta Sa'd b. Ebî Vakkâs olmak üzere cepheye yeni gelen İslâm ordusundaki bütün askerlerin gözlerini yaşartmıştır.²⁶¹

Kardeşi Mes'ûd b. Hârise, şehit düştüğü Büveyb Savaşı'nda ruhunu teslim ederken: "Allah yolunda savaşanlar! Sakın ölümden korkarak cesaretinizi kaybetmeyiniz" demiş; Müsennâ ise ona: "Şehâmetli ve bahadır kişiler savaş

²⁵⁸ Askâlanî, *Sahâbe-i Kirâm*, IV/258.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V/ 59, Balcı, "Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri", s.193.

²⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/54.

²⁶¹ Algül, *İslâm Tarihi*, II/ s.261.

meydanında şehit düşmekten çekinmezler.” diye cevap vermiştir. İki kardeş ölümü böylesine metânetle ve sevinçle karşılayabilmiş, İslâm’a hizmet etme arzusu ve Allah’ın emrine uygun cihad isteği, onlara her acıyı unutturmuştur.²⁶²

Müsennâ b. Hârise, İslâm Devleti adına faaliyetlerini sürdürdüğü Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde zaman zaman ikinci plana düşmesine rağmen, mücadelesinden ve samimiyetinden hiçbir şey eksilmemiş, aksine sebâtı ve kararlılığı ile var gücüyle gayret etmiş ve gerek halifelerin gerekse komutanların bütün emirlerini yerine getirmiştir.

Bilhassa Hz. Ömer döneminde önemli başarılar elde ettiği sırada bazı sebeplerden dolayı, özellikle Kureyşli olmadığı için sürekli ikinci planda kalmasına rağmen, bunu hiçbir şekilde bireysel bir sorun haline getirmemiş ve kendisine verilen sorumluluğu kusursuz bir şekilde yerine getirerek, her iki halifenin de, ordudaki Müslüman ve Gayri Müslim Araplar’ın da güvendiği komutanlardan birisi olmuştur.²⁶³

²⁶² Algül, *İslâm Tarihi*, II/261.

²⁶³ Balcı, “Müsennâ b. Hârise ve Siyasi Faaliyetleri”, s.193.

SONUÇ

İslâm Devletinin, Sâsânîlere karşı göstermiş olduğu direniş ve mücadelesinde büyük başarılar elde etmiş olan Müsennâ b. Hârise, Araplar ile İran arasındaki mücadelenin başlamasının mimarı ve öncüsü konumundadır.

Onun İran'a karşı başlatmış olduğu bu haklı mücadelesi, bir bakıma ileride İran-Irak bölgesinin Müslüman Araplar'ın eline geçmesine kadar uzayacak olan bu sürecin başlangıcı olmuştur. O, İslâm'a girmeden önce de İslâm'a girdikten sonra da Sâsânîlerin acımasız, sömürgeci faaliyetlerine karşı istikrarlı bir şekilde mücadelesini sürdürmüştür. Verdiği mücadele ile Araplar'ın bu ülkeye karşı direnişinin önderi olmuştur.

Müsennâ b. Hârise, halife Ebû Bekir döneminde İran'a karşı sürdürmüş olduğu mücadelesini Medine'nin temsilcisi konumunda yürütmeye başlamış, elde ettiği başarılarla İslâm devleti ve Müslümanlar adına birçok yararlılıklar göstermiştir. Orduda önemli hizmetler gerçekleştirmiş, başarılar elde etmiş ve böylece Hz. Ebû Bekir'in halîfeliği yaptığı dönemde en parlak ve güvenilir komutanlardan birisi haline gelmiştir. Onun cesaretli girişimi sayesinde Hz. Ebû Bekir İran sınır bölgelerine ordu göndermiş ve yine onun sayesinde Müslüman Araplar Irak topraklarını yakından tanıma fırsatı elde etmişlerdir.

Müsennâ, son derece hünerli komutanlık yapmış, Müslümanları ustaca örgütlemiş, sadece İran sınırlarına yerleşmiş Arap aşiretlerini değil, tüm Müslüman ve Gayr-i Müslim Arapları İranlılara karşı mücadeleye cesaretlendirmiştir. O askerlerine ve İslâm devletine karşı son derece samimi, itaatkâr bir tavır sergilemiştir. Ayrıca kararlılığı ona büyük zaferler kazanmayı sağlamıştır.

Hz. Ömer döneminde Sâsânîlere karşı yapılacak olan savaş için Müslüman askerlere yaptığı cesaret verici konuşma ve savaştaki zekice taktikleri sayesinde, bir komutan olarak ordusuna güven vermiştir. Araplar, eskiden beri korku duydukları İran devletine karşı mücadele etme cesaretini kazanmış ve bu ülkeye karşı muzaffer olabileceklerine inanmışlar ve bunu görmüşlerdir. İran bölgesine yapılan fetihlere hareket ve hız kazandıran kişi Müsennâ b. Hârisedir.

Müsennâ b. Hârise İslâm'ın yayılması, fetihler ve Müslümanlar için son derece gayretli, makam hırsı olmadan cihat görevini yerine getirmiş, canla başla İslam devletinin zaferi için çalışmıştır. Görüldüğü üzere komutan olarak da görev yapmış, aynı zamanda bir komutan emrinde de görev yapmak ona zor gelmemiştir. Mecûsi olan İran'a karşı zafer elde etme isteği ile halife Ebû Bekir ve halife Ömer tarafından verilen bütün emirleri; komutası altına girdiği diğer komutanların da kendisine verdiği bütün görevleri samimi, hassas ve cesur bir şekilde yerine getirmiştir.

Çalışmamızda Müsennâ b. Hârise gibi önemli, bilhassa askerî bir şahsiyetin gerek Hz. Peygamber gerekse Râşid Halîfeler dönemindeki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi bulunabileceği ümit edilmişti. Ancak kaynaklarda genellikle Müsennâ b. Hârise hakkında aynı bilgilerin tekrar edildiği görüldü. Bundan dolayı konuyu gereksiz yere uzatmak yerine, gerekli olan ve konuya ışık tutacak bilgiler alınmakla yetinildi.

Hülâsa, İslâmi fetih hareketlerinde bölgede önemli rol alan cesur, samimi, Ulü'l-Emre itaatkâr, bilhassa askeri açıdan örnek bir şahsiyeti tanımak ve onu gelecek kuşaklara tanıtmak amacımız olmuştur.

BİBLİYOGRAYFA

Algül, Hüseyin, Hz. Ebû Bekir'in Hicretten Vefâtına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 105-120.

----- *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1986.

Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefa-i Raşidin Dönemi)*, Ensar yay. İstanbul, 2008.

----- Irak-İran Fetihleri, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, İstanbul, 2018, c.2, s. 135-147, I-XV.

el- Asferî, *Târîhu'l-Halîfeti'l- Burhâniyyât*, Beyrût, 1993.

Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak (Hz. Ebû Bekir)*, Ankara, 2016.

----- *Dört Halifeyi Farklı Okumak (Hz. Ömer)*, Ankara, 2016.

Balcı, İsrâfil, Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2003, sy. 16, s. 185- 200.

----- Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2005, sy. 20-21, s. 171-212.

----- İran Sömürgesine Karşı Arap Aşiretleri Direnişinin Önderi Müsennâ b. Hârîse ve Siyâsi Faaliyetleri, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, 2004, sy. 19, s. 177-183.

----- "Müsennâ b. Hârîse", *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, s.90.

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, Beyrût, 1987.

Çubukçu, Asrî, "Ebû Ubeyd es-Sekafî", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10 s. 249.

ed-Dakûkî, Hüseyin Ali, "Hîre", *DİA*, İstanbul, 1998, c.18, s. 122-124.

Demircan, Adnan, *Râşid Halifeler*, İstanbul, 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Ankara, 2009.

ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd, (282-895), *el-Ahbâru't-Tivâl*, çev. **Nusrettin Bolleli**, İstanbul, 2007.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986.

Fayda Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul, 1990.

----- “Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 104.

----- *Hulefâ-yı Râşidîn Devri, (Dört Halife Dönemi)*, İstanbul, 2018.

Gadbân, Münir Muhammed, *Nebevî Hareket Metodu*, Çev. Târik Akarsu, Düşün yay., İstanbul, 2016.

Güzel, Ahmet, Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Halifelerin Halkla İlişkileri, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 245-264.

Hamîdullah, Muhammed, *el- Vesâiku's -Siyâsiyye*, Beyrût, 1985.

----- *İslâm Peygamberi*, İrfan yay., İstanbul, 1995.

Halife b. Hayyât, el-Asfarî, (240/854), *Târîhu Halife b. Hayyât*, Beyrût, 1993.

Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l İslâm*, Beyrût, 1964.

Heribert, Busse, Dört Raşit Halife ve İlk Fetih Dalgası, çev. Cem Zorlu, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 291-295.

el-Hudarî, Muhammed, *İtmâmü'l-Vefâ*, thk. Yûsuf Semîr Attâr, Beyrût, 1997.

----- *Târîhu'l-İslâm*, Mısır, 1969.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Cemalüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed, (463/1071), *el- İstiâb fî Ma'rifeti'l Ashâb*, Kâhire, y.t.y.

İbn Abdirabbih, Ebû Ömer b. Ahmed el-Endelüsî, (328/940), *el-Ikdü'l-Ferîd*, 1940-1942.

İbn A'sem el-Kûfi, Ebû Muhammed Ahmed, (314/926), *el-Fütûh*, Beyrût, 1987.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1148), *el-Muntazam*, Beyrut, 1995.

İbnü'l Esîr, İzzüddîn Ali b. Ebi'l Keram, (630/1232), *el- Kâmil fî't- Târih*, Hikmet yay., İstanbul, 2008.

----- İzzüddîn Ali b. Ebi'l Keram, (630/1232), *Üsdü'l-Ğabe fî Mârifeti's Sahâbe*, y.y, 1970.

İbn Habîb , Ebû Ca'fer Muhammed (245-859), *Kitâb-ı Muhabber*, Beyrut, t.y.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (852/1449), *Sahabe-i Kirâm*, İz yay., trc. Nâim Erdoğan, İstanbul, 2010.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, (354/965), *es-Sîretu'n- Nebeviyye ve Ahbâru'l- Hulefâ*, Beyrût, 1987.

İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ İsmâil, (774/1372), *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı yay., İstanbul, 1994.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, (774-/1372), *el-İmâme Ve's-Siyâse*, Beyrût, 1997.

-----*el-Meârif*, çev. Hasan Ege, İstanbul, y.t.y.

İbn Sâ'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, 1968.

İmâdüddin Halil, et-Tâlib "Irak", *DİA*, İstanbul, 1999, c.19, s. 87-91.

el-Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali (821/1428), *Nihâyetü'l -Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1984.

Kandehlevî, Muhammed Yusuf, (1885-1944), *Hayâtü's Sahâbe*, Divan yay.,İstanbul, 1980.

Leone, Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid, İstanbul, 1926, c. 10 s. 223.

el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin, (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Medâinü'l-Cevher*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2014.

Muhammed Ahmed, Câ'dü'l Mevlâ ve *Diğerleri*, *Eyyâmü'l-Arab fî'l-Cahiliyye*, Beyrût, 1961.

Muhammed Ahmed Ebu'l Fadl, İbrahim-Ali Muhammed el-Becavî, *Eyyâmu'l-Arab fî'l-İslâm*, Beyrût, 1968.

Naskalı, Esko, "İran", *DİA*, İstanbul. 2000, c. 22, s. 394-395.

Shoufany, Elias, Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar, çev. A. Turan Yüksel, Murat Ak, *İSTEM*, 2005, sy. 6, s. 281-290.

es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Kâhire, 1969.

Şâkir, Mahmûd, (1435/2014), et-Târîhu'l-İslâmî "el-Hulefâü'r Râşidûn, Beyrût, 1991.

Şiblî, Mevlânâ, (1332/1914), *Sîretü'n Nebî*, Çev. Yusuf Karaca, İz yay., İstanbul, 2008.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (310/922), *Târîhu'l- Ümem Ve'l-Mülûk*, Beyrût, y.t.y.

Ülkü, Hayâti, *Ashâb-ı Kirâmın Meşhurları*, İstanbul, 1982.

el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, (207/822), *Kitâbü'r Ridde*, Beyrût, 1990.

el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb, (292/905), *Târihu'l-Ya'kûbî*, Beyrût, 1990.

Yâkût, el-Hamevî, *Mûcemü'l-Büldân*, (626/1229), Beyrût, y.t.y.

Yücesoy, Hayrettin, "Kâdisiye Savaşı", *DİA*, c. XXIV, s. 136-137.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Sümeyye KARMAN Konya'nın Karatay ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini Konya'da tamamladı. 2012 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.

2012-2015 yılları arasında özel okulda öğretmenlik yaptı. 2016 yılında Konya'nın Cihanbeyli ilçesine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. Halen buradaki görevini sürdürmektedir.

